

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS KATEDRA**

Daiva Gaudiešienė

**AUKŠTESNIŲJŲ KLASIŲ MOKINIŲ STATUSO GRUPĖJE IR JO DINAMIKOS
VEIKSNIŲ ANALIZĖ**

Magistro darbas

Darbo vadovė:
Doc.dr. I. Gailienė

Šiauliai, 2009

Darbas originalus Daiva Gaudiešienė
(parašas)

SANTRAUKA

Aukštesniųjų klasių mokinių statuso grupėje dinamikos veiksnių analizė

Mokyklos kontekste klasės ir jos narių, moksleivių, statusas ir jo dinamika visada buvo ir yra kintantis bei daug dėmesio pritraukiantis reiškinys. Vyresnio mokyklinio amžiaus moksleivių asmenybės statusas klasėje, o socialinis – padėtis visuomenėje – jau daugiau ar mažiau yra susiklostę dėl ilgesnio mokymosi ir bendravimo kolektyve. Kasdieniniame mokinių gyvenime, grupėje praleidžiant po penkias ir daugiau valandų kartu, susiformuoja statuso dinamiką skatinančių bei slopinančių veiksnių sistema. Remiantis aukščiau išdėstytais argumentais, formuluojama magistro darbo problema, jog vyresnio mokyklinio amžiaus moksleiviai, veikiami grupės ir jos vidinių statusų bei jų dinamiškų veiksnių, patiria lyderystės ir atstūmimo situacijų.

Tyrimo objektas: Aukštesniųjų klasių mokinių statusas grupėje ir jo dinamiką įtakojantys veiksniai. Tyrimo tikslas: Analizuoti aukštesniųjų klasių mokinių suvoktą ir faktišką statusą klasėje; atlikti lyginamąją analizę; išsiaiškinti respondentų nuomonę apie statuso klasėje kėlimo būdus. Tyrimo uždaviniai: Atskleisti socializacijos grupėje psichopedagoginius aspektus bei bendras mokinių statuso dinamikos ypatybes; Išsiaiškinti aukštesniųjų klasių mokinių pasiskirstymą pagal statusą grupėje; Nagrinėti moksleivių faktiškojo statuso grupėje ypatumus; Atlikti mokinių faktiškojo ir suvokto savojo statuso klasėje lyginamąją analizę; Pateikti pavyzdžius, kokius būdus mokiniai naudoja, siekdami pakelti savo statusą klasėje.

Tyrimo metodai: Teoriniai – literatūros analizė. Empiriniai: 1. Sociometrija. 2. Kokybinis tyrimas – anketinė apklausa. 3. Duomenų apdorojimo. 4. Ekspertų metodas (3 ekspertai). 5. Kontentanalizė.

Tyrimo metu paaiškėjo, jog pirmoje ir antroje gimnazijos klasėje faktiškasis statusas buvo mažesnis nei suvoktasis. Trečioje ir ketvirtoje gimnazijos klasėse faktiškasis ir suvoktasis statusai ir jų rodikliai daugiau ar mažiau supanašėjo. Apibendrinus galima teigti, jog pirmų dviejų gimnazijos klasių mokinių statuso suvokimo lygis yra aukštas ir neadekvačiai aukštas. Vyresnėse klasėse, išryškėjus žemo statuso suvokimo faktų, statuso suvokimo lygis pasiskirsto ties adekvačiu lygiu. Socialiai pageidaujami ir socialiai nepageidaujami statuso kėlimo būdai aukštesnėse klasėse yra įvairūs ir daugialypiai. Vertinant savo ir kitų bendraklasių statuso kėlimo būdus, mokiniai išskyrė daugiausia socialiai pageidautinas asmenines savybes, kurios gali būti pritaikytos ir statuso kėlimo galimybėms, tačiau kalbėdami apie bendraklasius, paminėjo ir keletą socialiai nepageidautinų savybių, galinčių pakelti savąjį statusą klasėje.

SUMMARY

The analysis of status factors and its dynamics among senior students in a group

The status and its dynamics among class members in the school environment have been a variable phenomenon and attracting much attention. The personality status of senior schoolchildren in a class and social position in the society have been more or less clear and stable due to longer communication time in the group. Every day schoolchildren spend five or more hours together in the school, and because of that a system which may encourage or suppress the dynamics of the status is created. The problem of the Master's Paper has been formulated on the basis of earlier presented arguments that students of senior classes experience situations of leadership or rejection because of the influence of inner – class status and their dynamic factors.

The object of the research: the status of senior class students in the group and the factors influencing its dynamics.

The goal of the research: to analyze the comprehended and factual status of senior students in the class; to accomplish comparative analysis; to ascertain the opinion of respondents about the ways of increasing the status in the class.

The task of the research: to detect psycho – pedagogical aspects and common features of the dynamics of the status of schoolchildren in a social group; to find out the distribution of senior schoolchildren according to the status in the group; to analyze the peculiarities of factual status of schoolchildren in the group; to make comparative analysis of factual and comprehended status of students in a class; to find out the ways students use to rise their status in the class.

The research came up with the results that factual status in the first and the second gymnasium forms has always been lower than comprehended. In the third and fourth gymnasium forms the factual and comprehended status and their rate become more or less equal. The conclusions may be done that the comprehended status of schoolchildren in the first two gymnasium forms is high and not adequately high. In senior forms, because of low level of comprehended facts, the realization of the status level is distributed adequately to the stated level. Socially appreciated and non-appreciated ways of rising the status in the class are different and multiple. Evaluating non-appreciable ways of raising the status of their own and of others, the students pointed out negative personal features which could be used for raising status possibilities.

TURINYS

ĮVADAS.....	5
1. MOKINIŲ SOCIALIZACIJOS GRUPĖJE PSICHOPEDAGOGINIAI ASPEKTAI.....	8
1.1. Grupės samprata ir grupių klasifikacija.....	8
1.2. Grupės dinamikos ypatumai.....	9
1.3. Grupės vertybių ir grupės normų įtaka mokinių socializacijos procesams...	11
2. PSICHOSOCIALINIO KLASĖS KLIMATO YPATUMAI.....	15
2.1. Psichosocialinio klasės klimato samprata.....	15
2.2. Psichosocialinio klasės klimato veiksniai.....	17
2.2.1. Pedagogo veikla ir pamokos organizavimas.....	17
2.2.2. Mokinių tarpusavio santykių ypatybės.....	21
3. MOKINIŲ, KAIP GRUPĖS NARIŲ, ASMENYBĖS STATUSO SAMPRATA.....	25
3.1. Statuso ir jo rūšių apibūdinimas.....	25
3.2. Grupės narių statuso dinamikos raiška.....	28
3.2.1. Grupės narių statuso dinamiką stimuliuojantys veiksniai.....	28
3.2.2. Grupės narių statuso dinamiką slopinantys veiksniai.....	32
3.3. Mokinių siekis pakelti savo statusą klasėje socialinių vaidmenų atlikimo aspektu.....	33
4. AUKŠTESNIŲJŲ KLASIŲ MOKINIŲ STATUSO IR JO KĖLIMO BŪDŲ GRUPĖJE ANALIZĖ.....	36
4.1. Tyrimo metodologija.....	36
4.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė.....	39
4.2.1. Aukštesniųjų klasių mokinių faktiško ir suvokto savojo statuso lyginamoji analizė.....	39
4.2.2. Aukštesniųjų klasių mokinių statuso kėlimo būdų analizė.....	53
IŠVADOS.....	59
REKOMENDACIJOS.....	61
LITERATŪRA.....	62
PRIEDAI.....	66

ĮVADAS

Problemos aktualumas. Socialinė hierarchija yra viena dažniausiai pasitaikančių socialinės organizacijos formų. Kokia bebūtų socialinė grupė, žmogus nepriklausytų jai, neužimdamas tarp grupės narių tik jam būdingos pozicijos tarpasmeninių santykių kontekste. Kiekvienas asmuo šiandieninėje visuomenėje siekia užimti kuo aukštesnę padėtį. Vis svarbesni tampa ryšiai tarp grupės narių, kuriai atstovauja asmuo.

Besikeičiančioje Lietuvos visuomenėje mažėja sutarimas dėl skirtingos padėties žmonių teisių ir pareigų, o statuso kėlimo būdai apibrėžti ne taip aiškiai, kaip norėtusi. Statuso sąvoka plačiai vartojama šiandieninėje lietuviškoje spaudoje, tačiau jai suteikiamos nevienareikšmės prasmės. Dažniausiai panaudojant statuso sąvoką bandoma paaiškinti skirtingą socialinę padėtį ar asmenų atskirtį tam tikrose visuomenės grupėse, analizuojami socialinių statusą apibrėžiantys ženklai.

Asmens statuso išsaugojimo ir kėlimo būdai yra aktualūs visais žmogaus amžiaus tarpsniais. Tarpusavio santykiai įvairiose grupėse vis sudėtingėja. Žmogus, būdamas skirtingų grupių nariu, ne visada atranda teisingą būdą įtvirtinti save tarpasmeninių santykių sanklodoje.

Remiantis Adler samprata, „žmogui svarbu žinoti savo vietą socialinių santykių sistemoje. Statusas yra tiesiogiai susijęs su bendravimo poreikio patenkinimu“ (Adler, cit. pg. Perminas, Goštautas, Endriulaitienė, 2004, p. 24).

Pirmieji socialiniai kontaktai mokykliniame amžiuje suformuoja bendravimo su kitais žmonėmis įgūdžius ir padeda atrasti vietą socialinių santykių struktūroje. Pereinant iš vieno amžiaus tarpsnio į kitą, asmens padėtis grupėje vis labiau veikia jo pasiekimus, veiklą, formuoja savitas asmenybės savybes, didina ar mažina savivertę ir kt. Vyresnėse klasėse statuso kontekste ypač išryškėja statuso kaitos ir kraštutinumų situacija, kada mokiniai siekia pripažinimo ir atsiranda lyderiavimas. Tačiau ryškiausios ir daug dėmesio susilaukiančios statuso dinamikos kaitos tendencijos susijusios su mokinių atstūmimu ir izoliavimu, kuris pasireiškia smurtiniais bendraamžių santykiais, delinkventiniu elgesiu ir įsitraukimu į nusikalstamas asocialaus elgesio grupes, kurios dėl grupėje susidariusios izoliacijos pakeičiamos dėl atitinkamo bendravimo, dėmesio poreikių tenkinimo.

Tam, kad sumažėtų socialinių problemų ir pačių mokinių veiklos bei gyvenimo sunkumų, tampa svarbu žinoti bei adekvačiai suvokti savo statusą klasėje, suprasti, kokiais socialiai pageidautinais būdais įmanoma jį pakelti. Taip pat svarbi ne tiek statuso sąvokos sampratos kaita, kiek konkreti veikla su kraštutinį statusą klasėje užimančiais moksleiviais.

Mokyklos kontekste klasės ir jos narių, moksleivių, statusas ir jo dinamika visada buvo ir yra kintantis bei daug dėmesio pritraukiantis reiškinys. Vyresnio mokyklinio amžiaus

moksleivių asmenybės statusas klasėje, padėtis visuomenėje jau daugiau ar mažiau yra susiklostę dėl ilgesnio mokymosi ir bendravimo laiko kolektyve. Tačiau asmens statuso hierarchija grupėje yra ir bus neišnykstantis grupės funkcionavimo fenomenas, todėl pasireiškia statuso hierarhizacijos poveikis atskiroms moksleivių veiklos sferoms: jų mokymuisi, kokybiškai asmenybės psichosocialinei raidai, tarpasmeninių santykių kokybei. Kasdieniniame mokinių gyvenime, kai jie grupėje praleidžia po penkias ir daugiau valandų kartu, susiformuoja statuso dinamiką skatinančių bei slopinančių veiksnių sistema.

Atitinkamai remiantis aukščiau išdėstytais argumentais, formuluojama magistro darbo **problema**, jog vyresnio mokyklinio amžiaus moksleiviai, veikiami grupės ir jos vidinių statusų bei jų dinamiškų veiksnių, patiria lyderystės ir atstūmimo situacijų, todėl kyla pagrindiniai klausimai: ar moksleiviai adekvačiai vertina ir įtvirtina savo statusą grupėje bei kaip tai įsivaizduoja jie patys ir kiti grupės nariai? Kaip atitinkamai vyksta savo statuso kėlimo ir jo būdų pritaikymas?

Mokslinis problemos naujumas. Literatūroje gausu publikacijų, kurios analizuoja socialinės hierarchijos reiškinius ir bando spręsti statuso problemas skirtingo amžiaus, lyties, etninės ar rasinės sudėties žmonių grupėse. Lietuvoje šiuo metu dominuoja psichologinių problemų, bendravimo nesklandumų ir statuso dinamikos kaitos mokyklinio amžiaus grupėse analizė (Barkauskaitė, 2001; Butkienė, Kepalaitė, 1996; Gailienė, 2001; Mackonienė, 2002; Suslavičius, 2006; Vyšniauskytė-Rimkienė, Kardelis, 2005).

Statuso dinamika paauglių grupėse Lietuvoje domisi M. Barkauskaitė (2000), V. Mackonienė (2002) ir kt. Autoriai atskleidė mokinių statuso svarbą jų teigiamų asmenybės savybių formavimuisi, mokymosi motyvacijai ir mokyklos lankomumui. Suaugusiųjų ar vyresnio mokyklinio amžiaus mokinių statuso dinamikos veiksnių tyrimai iki šiol daugiausiai buvo atliekami tik užsienio autorių: S. Eronen & J.E. Nurmi (2001); J.M. Kondratjev (2006); L.Z. Tiedens, Ph.C. Ellsworth & B. Mesquita (2000).

Šio darbo problemos mokslinis naujumas pasireiškia tuo, kad ligi šiol beveik netyrinėtas moksleivių faktiškojo ir suvoktojo savojo statuso santykis, o taip pat nepavyko aptikti tyrimų, atskleidžiančių tai, kokiais būdais mokiniai mėgina pakelti savo statusą.

Tyrimo objektas. Aukštesniųjų klasių mokinių statusas grupėje ir jo dinamiką įtakojantys veiksniai.

Hipotezės. Tikėtina, kad:

1. Aukštesniųjų klasių mokinių faktiškasis ir suvoktasis statusas gali žymiai skirtis;
2. Aukštesniųjų klasių moksleiviai dažniau naudoja socialiai pageidautinus nei socialiai nepageidautinus statuso kėlimo būdus.

Tyrimo tikslas: analizuoti aukštesniųjų klasių mokinių suvoktą ir faktišką statusą klasėje; atlikti lyginamąją analizę; išsiaiškinti respondentų nuomonę apie statuso klasėje kėlimo būdus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti socializacijos grupėje psichopedagoginius aspektus bei bendras mokinių statuso dinamikos ypatybes;
2. Išsiaiškinti aukštesniųjų klasių mokinių pasiskirstymą pagal statusą grupėje;
3. Išnagrinėti moksleivių faktiškojo statuso grupėje ypatumus;
4. Atlikti mokinių faktiškojo ir suvoktojo statuso klasėje lyginamąją analizę;
5. Aptarti, kokius būdus mokiniai naudoja, siekdami pakelti savo statusą klasėje.

Tyrimo metodai:

Teoriniai – literatūros analizė. Pagrindinis literatūros analizės tikslas yra atskleisti esminius grupės, statuso grupėje ir jo dinamikos veiksnius, klasės ir jos statuso dinamikos pokyčius.

Empiriniai:

1. Sociometrija. Sociometrijos tikslas – santykių klasėje ir grupėje statuso dinamikos pokyčiai (tarpasmeninių pasirinkimų nustatymui).

2. *Kokybinis tyrimas* – anketinė apklausa. Buvo parengta atviro tipo klausimų anketa tam, kad nustatytume statuso dinamikos keitimo būdus aukštesnėse klasėse.

3. *Duomenų apdorojimo* – tyrimo duomenims apdoroti buvo naudota aprašomoji statistika, parengtos sociometrinės matricos, statuso indeksų nustatymas; kontentanalizė, skirta mokinių nuomonei išsiaiškinti apie statuso kėlimo būdus.

4. Ekspertų metodas – anketinės apklausos duomenis aptarti su trimis ekspertais, padedančiais įvertinti socialiai pageidautinus ar socialiai nepageidautinus statuso kėlimo būdus.

Tyrimo imtis: Plungės „Saulės“ gimnazijos vyresniųjų klasių mokiniai (n=95).

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas ir keturios darbo dalys. Teorinėje dalyje ir empirinėje, t.y. tiriamojoje dalyje, analizuojami vyresniųjų klasių mokinių statuso dinamikos ypatumai ir jų keitimo būdai. Taip pat darbe yra išvados, rekomendacijos, santrauka (lietuvių ir anglų kalbomis), literatūros sąrašas, priedai.

1. MOKINIŲ SOCIALIZACIJOS GRUPĖJE PSICHOPEDAGOGINIAI ASPEKTAI

Mokinių veikla klasėje ir atskirose grupelėse yra įdomi ir ypač patraukianti savo kontekstu, vyksmu ir tam tikra koordinacija. Grupė, kaip mokinių sudarytas vienetas, yra mokslininkų dėmesio objektas: klasifikacijos prasme, dinamikos požymiais, vertybinėmis normomis ir pan.

1.1. Grupės samprata ir grupių klasifikacija

Mokinių klasė - tai yra grupė, kurioje jie praleidžia didžiąją dienos dalį, todėl svarbu, kaip jie jaučiasi savo klasėje, kiek jie patenkinti tarpusavio santykiais su bendraklasiais, kaip kiekvieno mokinio poreikiai yra patenkinami klasėje: pripažinimo, pagarbos, palaikymo ir kt.

Grupė (angl. group) – žmonių bendrija, kurios narius jungia koks nors bendras požymis (bendra veikla, tarpusavio santykiai, bendri interesai, priklausymas tai pačiai organizacijai) (Barvydienė, Kasiulis, 1998; Kvieskienė, 2000; Misevičius, 2004; Psichologijos žodynas, 1993). Taip pat galima sakyti, kad grupėje, kaip žmonių bendrijoje, vyksta sąveika, kur vieni su kitais bendrauja, dirba ir tuo pačiu metu daro vienas kitam įtaką.

Grupe vadinamas tam tikras skaičius žmonių, vienijamų bendro požymio (bendros veiklos, bendravimo, tikslų, fizinės aplinkos, narystės grupėje jausmo ir kt.). Grupėje vyksta asmenybės socializacija arba socialinis brendimas; grupei veikiant formuojasi žmogaus pasaulėžiūra, charakterio ypatybės. Aplinkos įvykius žmonės suvokia ne tiesiogiai, o per grupę, ji primena tam tikrą įvykių vertinimo modelį. Žmogus yra daugelio grupių dalyvis ir jose atlieka skirtingus socialinius vaidmenis (Suslavičius, Valickas, 1999).

Grupė funkcionuoja per vykdomą veiklą. Grupinė veikla – užduotys, kurias grupė atlieka kartu - žaidimai, rankų darbai, kitos programos priemonės arba organizuotos pratybos. Kiek vadovas organizuos veiklą, tiek grupė tobulės ir augs. Taip pat tai gali būti asmeninė darbuotojo kompetencija, diskusijos ir pan. Terminas „grupinis darbas“ aprėpia labai daug skirtingų veiklos formų. Paprastai jos skirstomos į keturias kategorijas priklausomai nuo atitinkamų grupės narių ir dalyvių galios lygmenų, nors, žinoma, tie lygmenys kai kur gerokai sutampa.

Pagrindiniai **grupės požymiai** (Suslavičius, 2006):

- Kiekvienas grupės narys suvokia, kad priklauso grupei;
- Vyrauja tam tikri santykiai grupėje (dalykiniai, mokomieji, simpatijų);
- Yra vidinė grupės organizacija (struktūra), hierarchija, statusai, pareigos;
- Vyksta grupinis spaudimas, kad pakeistų nario elgesį pagal tam tikras grupės normas.

Atitinkamai taip pat galimas šis įsitraukimo į grupę kontekstas:

- *narystė* (priklausymas grupei);
- *grupės patrauklumas*, kuris gali būti teigiamas arba neigiamas. Neigiamo patrauklumo grupės gali paveikti elgseną kaip ir teigiamos grupės. Patrauklumas, kalbant apie grupės įtaką elgsenai, yra svarbesnis veiksnys už narystę;
- *kontaktų laipsnis* (tarpasmeninių kontaktų tarp grupės narių skaičius). Didėjant grupės narių skaičiui, asmeninių kontaktų skaičius mažėja.

Įvertinant šiuos požymius galima pastebėti, kad grupė formuojasi ir santykiai joje klostosi tik pagal dalyvaujančius asmenis, tad net jei mes ir kursime to paties pobūdžio grupę, kiekvieną kartą ji bus vis kitokia.

Apibendrinant grupės sampratos gvildinimą tenka suprasti, kad grupė yra toks žmonių susibūrimas, kuris turi įtakos visiems grupėje dalyvaujantiems asmenims. Juk ten vyksta asmenybės socializacija, socialinis jos brendimas (grupei veikiant formuojasi žmogaus pasaulėžiūra, charakterio ypatybės). Grupinės veiklos samprata atsiskleidžia per vykstančios veiklos sudėtingumą ir problemos išskyrimą. Grupės faktiškai yra kuriamos visuose švietimo sistemos lygiuose, o taip pat ir mokykloje, kur klasės lygmeniu yra susidariusios formalios ir neformalios grupės.

1.2. Grupės dinamikos ypatumai

Kiekviena mokykla suburia klases, į kurias patenka skirtingo būdo, poreikių, auklėjimo ir nuostatų mokiniai. Kiekvienas jų įneša savitą sistemą ir tvarką oficialiame mokyklos struktūros vienetė – klasėje. Kaip bebūtų, klasės nėra vienalytės ir sistemiškos. Tai dinamiškas organizmas, apjungiantis mokinius ir suvienijantis juos į grupeles. Tuo pačiu klasė yra kaip vienetas, bet ir kaip atskirų grupelių junginys. Kiekviena grupelė mokinių kuria savo aplinką. Žinoma, klasėse, siekiant įvairesnio ir patrauklesnio mokiniams darbo organizavimo, taip pat kuriamos ir darbo grupelės, kurios apjungia skirtingus klasės narius.

Grupės aplinka taip pat lemia grupės organizavimą ir tolesnį jos funkcionavimą. Supanti aplinka grupei gali sukelti nedidelių keblumų kuriant savitą mikroklimatą, kaip priprasti ir perprasti kitus. Aplinka – tai savęs ugdymo proceso dalis. Grupės aplinka (vidinis mikroklimatas) nurodo ribas, kuriose grupė galėtų ieškoti poreikių patenkinimo. Aplinka grupės atžvilgiu turi kokių nors lūkesčių, joje yra grupei reikiamų išteklių. Bet kartais čia gali iškilti ir nesutarimų dėl laiko, vietos, baldų, kartais ir dėl to, koks parinktas grupės pavadinimas, kokie iškelti tikslai bei sąlygos jiems siekti. Grupės aplinka turi būti saugi ir patikima, kad kuo mažiau išorinė įtaka ją neigiamai veiktų.

Aplinka turi būti sukurta tokia, kad kiekvienam ji būtų tarsi „patikimas pasaulis“. Svarbiausia yra vengti grupės susiskaldymo (Lakis, Ignatavičius ir kt., 1996).

Grupės formavimas yra itin svarbus veiksnys, lemiantis, ar grupė galės dirbti kartu, kad pasiektų užsibrėžtus tikslus.

Skiriamos keturios grupės formavimo pakopos (Johnson, 2001):

- 1) nustatyti grupės tikslą;
- 2) parinkti narius;
- 3) organizuoti pirmuosius susitikimus su numatomais nariais;
- 4) surengti pirmąjį grupės susirinkimą.

Kad grupė efektyviai veiktų, reikia (Suslavičius, 2006):

- suformuoti grupę pagal vieną kriterijų, pavyzdžiui, amžių, problemą;
- dalyvauti grupėje savanoriškai ir laisvai;
- grupės sudarymo tikslas turi atitikti esamus poreikius ir problemas.

Grupės tikslas gali išplaukti iš mokinių prašymo ar pedagogo sprendimo, kad reikia patenkinti poreikį, kurį galima tenkinti tik sukūrus grupę (mokyti, rinkti medžiagą ir kt.). Grupės nereikia kurti vien tik tam, kad sutaupyti laiko, kai nėra vieningo tikslo; tada iškyla pavojus, kad nebus tenkinami individo poreikiai, be to, be esamo tikslo yra sunku parinkti ir tinkamą veiklą aplinką, grupės klimato formavimo kryptį.

Kiti veiksniai sudarant grupę – ištekčiai ir lūkesčiai, kurie kyla iš numatomos grupės aplinkos. Būtent jie veikia numatomų narių sugebėjimą veikti grupėje ir tai, kaip pati grupė gali funkcionuoti (Johnson, 2001).

Pirmasis visos grupės susitikimas formuojant grupę yra svarbiausias. Tokiu būdu aptariami grupės veiklos ir poveikio būdai. Kiekvienas išsako savo apsisprendimą įsitraukti į grupinę veiklą, taip pat padeda nustatyti tam tikras normas (būtina turėti grupės taisykles, tokias kaip konfidencialumas, pagarba kito nuomonei ir pan.) ir tikslus.

Ir planuodamas, ir organizuodamas grupinę veiklą, narys privalo turėti omenyje keturias fazes:

- Sprendimus prieš prasidedant grupinei veiklai (jau žinoma, kad reikia išsikelti tikslus, numatyti grupės dydį, parengti patalpą ir medžiagą).
- Grupinės veiklos organizavimą.
- Grupių darbo stebėjimą ir kontrolę bei įsiterpimą į jį.
- Grupių darbo rezultatų ir proceso įvertinimą (pagal Adams, Hamm, 1994; Indrašienė, 2004).

Kitų (pedagogų, tėvų ir kt.) valia sudarytos grupės vadinamos formaliomis grupėmis.

Pagrindinė jų funkcija yra atlikti gautas užduotis ir siekti nurodytų tikslų. Formalios grupės gali būti trijų tipų (Suslavičius, 2006):

- 1) Grupės vadovo sudarytos grupės;
- 2) Darbo grupės, kurias sudaro asmenys, sprendžiantys bendrą uždavinį ir turintys tą pačią užduotį (Darbo grupės savarankiškesnės už vadovo grupes);
- 3) Tikslinės paskirties grupės (Jos kuriamos ir gauna laikinus įgaliojimus kokiai nors vienai ar kelioms problemoms išspręsti).

Išskiriami penki grupės vystymosi etapai (Oister, 2004):

1. Formavimasis;
2. Audra;
3. Normalizavimasis;
4. Stabilumas;
5. Užduoties užbaigimas arba išnykimas.

Visos formalios grupės sudaromos tikslams įgyvendinti. Greta formalių, kiekvienoje mokykloje veikia ir neformalios grupės, susidariusios ne pedagogų valia. Susidariusi neformali grupė tuojau pat tampa socialine aplinka, kurioje mokiniai bendrauja ne tik pedagogų nurodymu. Bendraujant tokiose grupėse, atsiranda prielaidos kurti grupės tikslus, remiantis vyraujančiomis emocijomis. Socialiniai santykiai pagimdo daug neformalių grupių, kurios visumoje sudaro neformalią organizaciją. Neformalios organizacijos atsiranda spontaniškai, siekdamos tam tikrų bendrų tikslų. Šie bendrieji tikslai ir yra pagrindinė neformalių grupių susidarymo priežastis. Didelėse mokyklose, klasėse veikia daug neformalių grupių. Jos taip pat kaip ir formalios turi savo lyderius, hierarchiją, nerašytus įstatymus ir taisykles bei užsibrėžtus uždavinius. Neformalių grupių tvarka palaikoma remiantis skatinimo ir baudų sistema.

Apibendrinus galima teigti, jog grupinė dinamika yra įvairuojanti ir apimanti keletą santykių pakopų, išsiskaidymų ir apsijungimų. Tokia organiška grupė, aplinka ir sistema taip pat kuria ir sudaro sąlygas veikti visiems jos nariams.

1.3. Grupės vertybių ir grupės normų įtaka mokinių socializacijos procesams

Natūralu, jog visi asmenys, o taip pat ir mokiniai, funkcionuodami klasės sistemoje, dirbdami ir mokydami bei atsipalaiduodami grupelėse, jose kuria ir taiko savo sukurtas taisykles, numato paisytinas ir ne visada vertybes, kontroliuoja vienas kitą normomis ir kt.

Socializacija – vaikystėje prasidedantis procesas: išmokdamas visuomenės normų, dėsnių ir gyvenimo būdo, asmuo tampa visuomenės nariu. Socializaciją plačiąja prasme suprantame kaip

nuolatinį žmogaus tobulėjimą sąveikaujant su mikroaplinka ir makroaplinka. Individas perima socialinį patyrimą, kai jį tikslingai formuoja kiti žmonės, ir tada, kai jį veikia įvairūs stichiniai, dažnai prieštaringi socialiniai veiksniai. Siaurąja prasme socializaciją suprantame kaip specifines, ugdomąją prasme orientuotas pozityviosios socializacijos programas, kurių metu ugdymo bei kitos socializacijos institucijos, nevyriausybinės organizacijos ar privatūs asmenys siekia padėti vaikams ir jaunimui perimti socialines normas bei kultūrinės vertybes (Kvieskienė, 2003, p. 15).

Grupės vertybės ir normos yra vienas iš svarbių prisitaikymą arba neprisitaikymą lemiančių veiksnių.

Vertybės – kaip žmonės; žmonėse jos turi savo gyvenimą ir elgiasi taip pat kaip ir jie. Taigi vertybės yra personifikuojamos, ir tik nuo pačių žmonių faktiškai priklauso, ar jie moka gyventi su vertybėmis vis besikeičiančiame vertybių pasaulyje. Tai yra gyvenimo organizavimo būdas: nuo to, kaip mes formuosime savo vertybinį žinojimą, priklausys ir išgyvenimo globalioje erdvėje galimybės. Žiūrint klasikiniu komunikaciniu požiūriu – tai reikšmių komunikavimas arba vadinamoji semantinė mokykla, o žiūrint iš žinių visuomenės pozicijų, vertybės yra šiuolaikinio žinojimo ir kompetencijų esminis sudėtinis komponentas. Tradiciškai vertybės suprantamos kaip tam tikrų sričių vertybinės sistemos ir jų vidinė hierarchija – etinės, politinės, kultūrinės, etninės, buitinės, istorinės, meninės ar estetiškos ir kt., taip pat jų tarpusavio santykis. Visos šios sistemos ar etiniai kodeksai nusako vienokį ar kitokį žmogaus santykį su socialine aplinka ir apskritai su pasauliu. Tik bėda, kad tradicinės vertybių sistemos ir hierarchijos praranda savo vaidmenį ir niekaip negali „sugyventi“ su šiandieniu pasauliu. Taigi klausimas labai paprastas: O kurgi dingsta šios vertybės, kodėl jos „pabėga“ nuo šiandienio žmogaus, kodėl mums jų vis labiau trūksta, ir pagaliau visai priešinga mintis – gal vertybės iš tiesų niekur ir neišnyko, tik žmogus jų nepajėgia atpažinti ir deramai panaudoti, nes pasikeitė ne pačios vertybės, o tik jų pavidalai postmoderniame būvyje, t.y. vertybės persikūnijo ir... užsidėjo kaukes. Tai yra būdingas postmoderniojo, t.y. vis labiau simbolinio ir virtualaus pasaulio, tapatybės kaitos atributas (Augustinaitis, 2007).

Vertybės ne tik tenkina žmonių poreikius, bet kartu gerokai tuos poreikius veikia, formuoja žmonių norus, interesus, veiklos nuostatas, siekių tikslus. Pasak V. Pruskaus (2003), vertybė – tai ilgalaikis tikėjimas tuo, kad tam tikras veiklos principas ar egzistencinis idealas yra asmeniškai ir visuomeniniu požiūriu pirmenybinis kokių nors priešingų veiklos principų ar egzistencinių idealų atžvilgiu. Narystė grupėje daro poveikį individo elgesiui.

Grupės normos – neformalaus elgesio standartas (nerašytos taisyklės), turėjimas omenyje to, kas turi būti padaryta ir ko nedera daryti, koks elgesys priimtinas, o koks – ne. Normų sistema klostosi drauge su grupės struktūros formavimusi. Kiekvieno grupės nario padėtis joje laiduoja tą ar kitą vaidmenį. Normos rodo, kaip tą vaidmenį atlikti. Kiekvienas laukia iš aplinkinių tam tikro elgesio ir pats elgiasi taip, kaip laukia iš jo kiti. Žmonės įvairiai įsivaizduoja grupės nario

vaidmenį, todėl įvairiai ir elgiasi. Suprantama, ir jų lūkesčiai įvairūs, nes pagrįsti jo turimu vaidmens įvaizdžiu ir atitinkamu elgesiu. Todėl ir susiduriama su netikėtais poelgiais ir, atsižvelgiant į jų neatitikimą lūkesčiui, su konfliktais. Grupei būdingiausios šios elgesio ypatybės (kitur įvardijami kaip grupės efektai) (Oister, 2004):

- Socialinis palengvinimas – produktyvumo, greičio padidėjimas, veiklos paspartėjimas, stebint grupės nariams ar varžovams. Sąlyga – “paprasčia” užduotis, išmatuojama kiekybiškai.
- Socialinis apsunkinimas – sumažėjęs produktyvumas, užduoties atlikimo greitis ir kokybė, stebint grupės nariams ar net įsivaizduojamiems vertintojams. Dažniausiai užduotis ”sudėtinga”, rezultatai apibūdinami kokybiniais parametrais.
- Sinergijos efektas – intelektualinio grupės aktyvumo sustiprėjimas.
- Ringelmano efektas arba socialinis dykinėjimas – kuo didesnis grupės narių skaičius, tuo mažesnis kiekvieno grupės nario asmeninis indėlis, atliekant bendrą užduotį.
- Psichofiziologinis grupės efektas individui – pakitusios individo psichofiziologinės reakcijos, pvz., paūmėjęs prakaitavimas, padažnėjęs kvėpavimas.
- Švytuoklės efektas – cikliškas visos grupės emocinės būklės kitimas.
- Darbingumo bangavimas arba pulso efektas – staigus grupės aktyvumo pakilimas, pradėjus darbą, ir nuosmukis, baigiant darbą.
- Efektas „mes ir jie“ – individai jaučia priklausomybę grupei ir ją vadina “mes”, kitas grupes ir žmones vadina “jie”.

Grupės vertybės ir normos reiškiasi per tam tikras taisykles, kurios (Suslavičius, 2006):

- Leidžia orientuotis grupės nariui skirtingose situacijose;
- Leidžia grupei įvertinti nario elgesį.

Kai grupės normos įgyja pastovų pobūdį ir reguliuoja grupės elgesį net pakitus grupės sudėčiai, jos vadinamos *tradicijomis*. Prie tradicijų galime priskirti šventes, ritualus, etiketą, reakcijas į įprastas situacijas (Šimanskienė, 2002).

Normos labai svarbios identifikacijai su grupe, ištikimai laikantis jos principų. Pastebėtas teigiamas ryšys tarp ištikimybės grupei, didžiavimosi ja bei jos narių veiklos produktyvumo. Ne gana to, atsidadę kolektyvui eiliniai darbuotojai yra geros nuomonės apie savo vadovybę. Organizacijos vertybės parodo, koks elgesys ir vertybės yra svarbūs organizacijai ir jos veiklos sėkmei. Vertybės tampa organizacijos vertybių sistema, kai tai yra bendra daugumai organizacijos narių. Organizacijoje prasmę jos įgauna per žmonių veiksmus, žodžius (Jucevičienė, Poškienė, Kudirkaitė, Damanskas, 2000, p.42).

Iš dalies vertybės atsiranda iš visuomenės, kurios dalis ir yra individas. Jei manoma, kad individas yra negeras žmogus, sunku tikėtis, kad jis turi tokių vertybių kaip garbė ir orumas.

Apibendrinus galima teigti, jog grupės normos ir vertybės yra nulemiamos grupės formalumo ir neformalumo faktų, kadangi kiekvieno grupės nario individualūs poreikiai ir nulemia galimybę taikyti tam tikrus ritualus, principus ir pan.

Atitinkamai mokinių ir jų veiklos grupėje, socializacijos apraiškų pobūdis ir kiti psichopedagoginiai aspektai matomi konkrečiai klasės klimato raiškoje, kur atskiros grupelės, sudarydamos visumą, keičia tarpusavio mokinių ir pedagogų santykius.

2. PSICHOSOCIALINIO KLASĖS KLIMATO YPATUMAI

Kiekvienas mokinys atėjęs į mokyklą atsiduria klasėje, kurios atmosfera vyresnėse klasėse jau yra aiški, tačiau vis dar kintanti. Mokiniai klasės klimato reguliacine prasme nėra vieninteliai veikėjai, juos veikia ir užklasinė aplinka, mokinių šeimos, mokyklos darbuotojai, pedagogai.

2.1. Psichosocialinio klasės klimato samprata

Didžiąją dalį laiko mokiniai praleidžia mokykloje. Ugdymo vyksmas mokykloje yra prieinamas ir mes jį galime stebėti, aiškintis ir suprasti, kaip jis vyksta. Labai svarbu suvokti mokyklos aplinkos įtaką visam ugdymo(si) procesui, kurio metu formuojasi asmenybė, kaupiama socialiai reikšminga patirtis, mokomasi prisitaikyti gyvenimui visuomenėje. Mokyklos aplinkos visuma - tai jos bendras klimatas, mokyklos ir klasės bendruomenė, visuomeniniai tarpusavio santykiai, mokyklos darbo/veiklos organizavimas, mokyklos erdvė, ugdymo būdai, metodai ir t.t. M. Fullan knygoje „Pokyčių jėgos“ (1998) konstatuoja, kad mokyklos aplinkoje slypi naujos idėjos, strategijos, visi mokyklos dalyviai (pedagogai ir mokiniai) yra kaip organizacijos dalyviai ir dalykai.

Mokykloje mokiniai visokeriopa tobulėja, bendrauja su kitais moksleiviais, mokytojais. Čia formuojasi jų gyvenimo būdas, požiūris į įvairius gyvenimo reiškinius (Makari, Zaborskis, 2000).

Pačioje mokykloje esti atskiros erdvės, viena iš jų yra klasė. Klasė – ne vien kambarys, kuriame vyksta užsiėmimai, ne tik bendraamžių sąrašas dienyne. Tai dinamiška, santykinai savivaldi, uždara ir autonomiška grupė. Ji formuojasi, vystosi ir funkcionuoja pagal savo, beje, greitai besikeičiančius principus, priklausomai nuo moksleivių amžiaus savybių. O atskiram moksleiviui tai - svarbiausioji jo socialinė aplinka, kurioje pasireiškia jo gabumai, kurioje jis konkuruoja ir bendradarbiauja su kitais (Lakis, Ignatavičius ir kt., 1996).

Kiekviena klasė turi savitą gyvenimą, kurį formuoja ir jos mokiniai, ir mokytojai. Tuo labiau, jei ji yra pastovi, turi savo nuolatinės patalpas. Klasės savitumas atsispindi tarpusavio santykiuose, elgesio normose, mokinių hierarchijoje, viešai ir neviešai reiškiamuose tiksluose, viltyse. Toje pačioje mokykloje klasės skiriasi. Kodėl? Skirtingi mokiniai? Skirtingi mokytojai? Tai tiesiog unikalūs žmonių mišinys.

Mokinio asmenybės formavimasis, vystymasis ir funkcionavimas vyksta pagal greitai besikeičiančius principus, priklausomai nuo mokinių amžiaus ir lyderių savybių. Atskiram mokiniui naujas klasės kolektyvas – tai svarbiausioji jo socialinė aplinka, kurioje pasireiškia gabumai, kurioje konkuruoja ir bendradarbiauja su kitais, adaptuojasi prie vykstančių pokyčių.

Klasės elgesį ir tam tikrą klasės klimatą lemia būtent ir socialinių, ir asmeninių plotmių sąveikos. Arba šiek tiek supaprastinus, klasės socialinė sąveika yra savų motyvų skatinamų žmonių, reaguojančių vienas į kitą socialinėje aplinkoje, rezultatas. Būtent ši „aš – kitas“ sąveika kuria klasės klimatą, jį palaiko ir skatina susidaryti tam tikram mokinio elgesiui, mokantis socialinių ir akademinų dalykų (Arends, 1998, p. 116).

Klasės klimato sampratos interpretacija yra atlikta ne vieno žinomo autoriaus, tačiau pastebima, jog yra akcentuojami skirtingi jo komponentai. G. Butkienė, A. Kepalaitė (1996) analizuoja klasės klimato emocinius komponentus, o F. Editon (1997) (cit. pagal Gailienę, 2001, p. 35) - interakcinius ir komunikacinius.

Mokinių statusas mokykloje, kaip teigia G. Poderienė (2005), klasės klimato ir mokinių adaptacijos joje sąlygos pirmiausiai priklauso nuo mokymo proceso valdymo (struktūros, turinio, funkcijų pasiskirstymo).

I. Gailienės (2001, p. 35) teigimu, klasės klimatas analizuotinas nepriimtino elgesio apraiškų pagrindu. Todėl taip atsispindi mokinių sąveikos būdai klasėje, grupės (klasės) normos bei klasės narių diferenciacija pagal statusą ir vaidmenis.

Tai suprantama, kadangi klasėje vyksta gausybė įvairių procesų, kurie vienaip ar kitaip veikia mokinių savijautą ir raiškos galimybes. Klasės aplinka atveria tam tikrą struktūrą bei išsidėstymą, kurį pavaizdavome paveiksle (žr. 1 paveikslą):

Ugdymo turinys	Psichologinis klimatas
Materialinės sąlygos	Ugdymo metodas

1 pav. Mokyklos vidinė struktūra (remiantis E. Marcelioniene, 1993, p. 196)

Remiantis šiuo paveikslu, galime suprasti, kad kiekviena iš šių struktūros dalių atliepia skirtingą asmenybės ugdymo pusę. Ugdymo turinyje į pirmą vietą iškeliamos žmogiškosios vertybės ir praktiniai mokėjimai bei įgūdžiai. Teorinės žinios čia vaidina tik pagalbinį vaidmenį. Pertvarkant mokymo turinį siūloma labiau integruoti, apjungti tam tikrus mokomiesiems dalykams bendrus dalykus.

Psichologinis klimatas / kaip ugdoma ir kas ugdoma, t.y. santykiai tarp mokinių ir kitų mokymo proceso dalyvių ir aplinkos veiksmų (Marcelionienė, 1993):

- mokytojo ir mokinio;
- mokinio ir bendraamžių;

- mokytojo ir mokinio šeimos;
- vaikų ir tėvų;
- visuomenės ir mokyklos.

Palankus psichologinis klimatas namuose ir mokykloje – viena svarbiausių jauno žmogaus sėkmingo ugdymo ir adaptacijos proceso sąlygų. Psichologinis vaiko aplinkos komfortas ar diskomfortas priklauso nuo daugelio veiksnių; jis gali saugiai jaustis pamokoje, bet būti skriaudžiamas pertraukų metu. Todėl formuojant nuostatas į bendruomenės tarpusavio santykius, negalima apsiriboti vien tik klasės kolektyvu. Vaikas – ne poveikio objektas, o lygiavertis partneris, su kuriuo kartu gyvename ir veikiame. Tinkama vaiko ir pedagogo sąveika paskatina demokratinių santykių, grindžiamų dorinėmis vertybėmis, atsiradimą ir formavimąsi. Vaikai linkę bendrauti ir bendradarbiauti vienas su kitu. Klasėse, kuriose ugdymas grindžiamas sąveikos idėjomis, vaikai turi galimybę reikšti individualų patyrimą, tenkinti savo poreikius, interesus bei turtinti patyrimą, kūrybiškai įsijungdami į suaugusiųjų siūlomą veiklą.

J. Lakio ir S. Ignatavičiaus (1996) teigimu ir atliktų tyrimų duomenimis, daugumos apklaustų moksleivių nuomonės apie savo klasę buvo teigiamos. Juk mokinį supa mikroaplinka – tai, su kuo jis tiesiogiai kontaktuoja. Tai – šeima, mokykla, jo aplinkos daiktai, žmonės ir jų tarpusavio santykiai. Šios aplinkos poveikis labai priklauso nuo to, kiek vaikas su ja bendrauja, sąveikauja. Kuo aktyvesnis šis bendravimas, tuo didesnis jos poveikis.

Orientuojantis į klausimą, kur ir kaip mokoma, yra daroma prielaida, jog nuo to priklauso visapusiškas vaiko fizinės ir psichinės savijautos balansas. Per klasės klimato sampratą ir jos pagrindinius požymius išryškėja dvi pagrindinės klasės klimato poveikio kryptys: per pedagogų veiklą ir per mokinių tarpusavio bendravimą.

2.2. Psichosocialinio klasės klimato veiksniai

Psichosocialinis klasės klimatas yra probleminė sritis dėl santykių kaitos, požiūrio ir vertinimų tendencijų. Asmenybę klasėje veikia tiek pedagogai, tiek ir mokiniai (tarpusavyje sutardami ar ne).

2.2.1. Pedagogo veikla ir pamokos organizavimas

Mokytoją ir mokytojų bendriją jungia esamas pedagogo statusas, bendri profesiniai ir socialiniai interesai bei tasai ypatingas vaidmuo, kuriame yra tėvo, motinos, intelektualo, išminčiaus bruožų.

Mokytojas, kaip kūrybinės profesijos atstovas, daugialypių žmogiškųjų ryšių subjektas, labai jautrus savo artimiausiai aplinkai, pažeidžiamas arba stiprinamas jos. Neturėdamas ypatingų socialinių privilegijų, kurios atlygintų jo veiklos emocišes ir intelektualines sąnaudas, mokytojas ieško pripažinimo savo artimiausioje aplinkoje, pedagoginėje visuomenėje. Jam rūpi pritarimas individualybei, savitam elgesio ir veiklos braižui. Pedagogų bendrija formuoja mokyklos autentiškumą. Vidinių santykių visuma, jos kolektyvinės nuostatos, pedagoginio pašaukimo ir atsakomybės interpretavimas tiesiogiai siejasi su jos kūrybiniu bei profesiniu potencialu (Lakis, Ignatavičius, 1996).

Tiek reguliuojant klasės klimatą, tiek planuojant ir realizuojant pamokos procedūras, tiek organizuojant patį mokymo procesą, mokytojas visuomet yra lyderis bei adaptacijos proceso dalyvis. Jis nuolat daro įtaką mokiniams savo asmenybe, nuo kurios neatsiejama kompetencija, charakterio bruožai, bendravimo stilius. Mokiniai paprastai maištauja prieš autoritarinį bendravimo stilių ir pasinaudoja kiekviena palankia proga išreikšti tai priešišku elgesiu. Jiems priimtinesnis kolegialus bendravimas ir, ko gero, greitai nusibostų liberalus mokytojas, nes reglamentuota veikla duoda geresnių rezultatų. Nors kiekvienai asmenybei daugiau ar mažiau būdingas vienas kuris nors bendravimo, lyderiavimo stilius, tačiau mokytojas visuomet klasėje privalėtų išlikti autoritetas, o pagal situaciją turėtų priderinti bendravimo stilių: kartais pabūti autoritetas (pvz.: kritiškais nepageidautino elgesio atvejais), kartais – liberalas (pvz.: kai situacija nereikalauja ypatingos kontrolės) ir dažniausiai – demokratas, nes gana retai nebūna sąlygų, leidžiančių daug ką aptarti ir priiminėti sprendimus kartu su mokiniais (Jucevičienė, 1996).

Statuso formavimosi proceso metu, kalbant apie mokytojo poveikį, psichologai (Arends, 1998; Gučas, 1990; Suslavičius, 2006; ir kt.) teigia, kad jo asmenybė gali daryti įtaką penkiais būdais. Pedagogas visuomet daro įtaką mokiniams - nori to ar ne. Poveikio būdai yra šie:

- *Valdžios įtaka.* Mokytojas turi legalią valdžią klasėje ir, jei reikia, ja pasinaudoja (tik visada – ugdymo tikslais ir niekada – dominavimo tikslais). Tačiau efektyvus yra jo nelegalaus valdymo poveikis, kai klasės elgesys, tarpasmeniniai santykiai koreguojami pasinaudojant klasės lyderiais – žinoma, ne formaliais, pasirinktais mokytojo, bet populiariausiais klasėje.
- *Apdovanojimo įtaka.* Mokytojas veikia mokinius vertinimais, paskatinimais ir bausmėmis. Šiam poveikiui realizuoti jis turi daug galimybių, tik reikia pažymėti, jog gerų rezultatų pasiekama tada, kai stimuliacijų sistema nebus stichiška, o iš anksto apgalvota. Be to, gero elgesio galima tikėtis tada, kai dominuos paskatinimai, o ne bausmės, kai apdovanojimai bus teikiami teisingai.
- *Kompetencijos įtaka.* Yra žinoma, kad mokiniai paklusnesni ir imlesni, labiau gerbia tą mokytoją, kuris mėgsta savo dalyką ir profesiją, yra savo srities eruditas, įsitikinęs

skleidžiamų idėjų teisingumu ir dalyką aiškina ne atmetinai, o su įkvėpimu. Todėl tebegalioja sena tiesa, kad mokytojas turi rūpintis savišvieta ir kompetencijos kėlimu.

- *Simpatijos įtaka.* Patraukliam mokytojui visuomet lengviau sekasi valdyti klasę nei tam, kuriam mokiniai neatidūs. Nereikia didelių įrodinėjimų, kad galėtume prognozuoti, jog keliantys antipatiją mokytojai gali tikėtis įvairiausių mokinių triukų. Tyrimais nustatyta, kad simpatingi yra tie mokytojai, kurie pasižymi objektyvumu, kompetencija, nuoširdumu, turi humoro jausmą, yra suprantantys ir autentiški, geba bendrauti lygiateisiškai (Gučas, 1990).
- *Pasitikėjimo įtaka.* Ją reikėtų traktuoti dvejopai: kaip mokinių pasitikėjimą mokytoju ir kaip mokytojo pasitikėjimą savimi. Pasitikėjimą mokytoju sukelia jo moralės principų, vertybių sutapimas su realiu elgesiu, jų panašumas į mokinių požiūrius, gebėjimas rimtai ir konfidencialiai reaguoti į mokinių problemas. Bet klasėje dažnai gali kilti ir netvarka jau vien dėl to, kad mokytojas nepasitiki savimi ir elgiasi neryžtingai, abejodamas ir dvejodamas. Pasitikėjimą savimi sunkoka pajusti pradedantiems, tačiau reikėtų apmąstyti, kaip elgtis pasitikinčiai nuo pat pirmųjų pamokų, nes mokytojas klasėje visuomet turi būti „matomas“. Pasitikėjimą savimi rodo nebijanti atkreipti kitų dėmesį, išreiškianti savo individualybę išvaizda, laisva, energinga laikysena, aiškus, sklandus, garsus, įtaigus kalbėjimo būdas, tikėjimas aiškinamomis idėjomis ir pan. Pasitikėjimui savimi įgyti reikalinga savianalizė ir papildomos treniruotės.

Minėtų aspektų apmąstymas ir prevencinis planavimas turėtų sumažinti destraktyvaus mokinių elgesio tikimybę, tačiau pamokoje jo vis tiek gali pasitaikyti, ir mokytojui reikia susitvarkyti nieko nelaukiant, „čia ir dabar“. Įgydami profesinės patirties mokytojai įgyja sužiūrėjimo įgūdžių, t.y. išmoksta paskirstyti dėmesį; vadovaudami mokymo procesui, jie kartu stebi klasę (Arends, 1998). Jei jie nemato, kas ką veikia, sunku išsiaiškinti kaltuosius ir gali nubausti neteisingai. Jausdami atsakomybę už mokinius ir už tvarką klasėje, mokytojai turėtų žaibiškai reaguoti į destraktyvius elgesio atvejus, nors tai nėra malonu (Gailienė, 2001).

Yra keletas būdų, kuriais remdamasis, mokytojas skatina vaiko savikontrolę: pirmiausia pats būdamas gyvas norimo elgesio pavyzdys. Mokytojas pats tarsi demonstruoja tokį elgesį, kokio tikisi iš mokinių, nes šie spontaniškai išmoksta iš mokytojo elgesio daugiau negu iš jo nurodymų ir taisyklių. Jeigu pats mokytojas vėluoja, pertraukinėja kalbantįjį, savęs nekontroliuoja, tai to paties galima tikėtis iš jo mokinių. Keletas pavyzdžių, kurie galėtų padėti mokytojui ugdyti vaikų valią ir savikontrolę: 1) mokytojas kantriai padeda vaikams įsisąmoninti savo elgesio padarinius; 2) mokytojas žingsnis po žingsnio padeda vaikams įsigyti naujų įgūdžių; 3) mokytojas sąmoningai siekia išklausti uždaresnių mokinių nuomonę; 4) mokytojas nuosekliai aiškina, kodėl toks elgesys nepriimtinas klasėje, užuot iš naujo kartojęs taisykles; 5) mokytojas kartu su vaikais kuria

elgesio klasėje, mokykloje taisykles, užuot primesdamas iš šalies reikalavimų sistemą; 6) kartkartėmis mokytojas leidžia vaikams dirbti savarankiškai, užuot kontroliavęs kiekvieną jų žingsnį; 7) mokytojas atsisako iš anksto parengto pamokos plano, jeigu tai netinka tuo metu pagal bendrą klasės atmosferą.

Kitas būdas, kuriuo gali pasinaudoti mokytojas, užtikrindamas darbingumą klasėje, siejamas su pačios pamokos planu, strategija. Keletas patarimų: aplinka tvarkoma ir struktūruojama taip, kad kuo mažiau blaškytų; sklandžiai pereinama nuo vienos veiklos rūšies prie kitos; mokiniai užimami taip, kad nenuobodžiautų ir nepatektų į sumaištį; kontroliuojant mokinių elgesį, vengiama neigiamų emocijų.

Trečias būdas, kuris yra veiksmingas vadovaujant klasei – pačiam mokytojui pasirengti vadovauti iš anksto, kol prasidės pirmosios pamokos. Mokytojui verta susitikti su mokiniais galvojant apie atskirus elgesio klasėje momentus ir numatant mokinių elgesį. Svarbu su mokiniais iš anksto kalbėti apie pamokos pradžią, visų mokinių veikos organizavimą, atsiskaitymą už darbą ir mokytojo lūkesčius: ko mokytojas tikisi iš jų, kai pasigirsta skambutis, per pamoką, kokios medžiagos mokytojas yra prašęs, kad vaikai atsineštų į pamoką, kaip ji bus naudojama pamokoje. Taip pat mokytojas nurodo, kokio elgesio tikisi iš mokinių, kai jie bendrai dirba. Mokytojas, kalbėdamas apie atsiskaitymą ir atsakomybę už veiklą per pamoką, gali nurodyti, kaip naudotis popieriumi, pieštuku, įrankiais; kaip elgtis dirbant kartu su kitais mokiniais; kaip surinkti darbus ir juos išdalyti. Mokytojas gali nurodyti, kaip elgtis neįprastais mokiniui atvejais. Taigi mokytojas apgalvoja visas sritis, kur galimas tam tikras mokinių elgesys, ir smulkiai užrašo, kas atsitiks, jeigu mokinys laikysis arba nesilaikys šių taisyklių, suplanuoja tinkamo elgesio paskatinimus. Rekomenduojama nuo pat mokslo metų pradžios mokyti tinkamo elgesio, nes tai lengviau padaryti, kol mokiniai neišmoko netinkamai elgtis. Nors mokytojas rengia taisykles ir supažindina su jomis mokinius, vis tiek per mokslo metus atsiranda nemaža problemų. Jeigu per pamoką daug netinkamo elgesio, reikia pamėginti išsiaiškinti, kodėl taip yra, ir sustabdyti tai kuo greičiau gali padėti šie patarimai: paprasčiausiai paprašyti nustoti netinkamai elgtis, pasiūlyti tinkamą alternatyvų elgesį; paprašyti, kad mokinys suformuluotų tinkamo elgesio būdą, ir padėti jam tai įgyvendinti; nurodyti netinkamo elgesio padarinius; kai mokinys supranta ir paaiškina tinkamą elgesį, bet pats jo nesilaiko, bausti vienu iš būdų, kurį anksčiau aptarėte klasėje; jeigu netinkamas elgesys plinta klasėje, pakeisti pamokos planą, pagyvinti pamoką; jeigu pamoka rimtai trukdoma, pasikalbėti su mokiniu be liudininkų, panaudoti tokią nuobaudą, kuri priimtina mokykloje. Mokytojas auklėja mokinį savo asmenybe (Butkienė, Kepalaitė, 1996, p. 273; Gučas, 1990, p. 183).

Apibendrinant galima teigti, jog klasės, kaip organizacijos, aplinkoje vyksta įvairūs procesai. Klasė nėra vienalytė, joje veikia žmonės, turintys savo specializuotą vaidmenį ir pareigas,

kurie ir sudaro erdvę santykių raidai bei ugdymo(si) kokybei. Pedagogo vaidmuo klasės klimato formavimui yra veikiamas pačios pedagogo asmenybės, suinteresuotumo.

2.2.2. Mokinių tarpusavio santykių ypatybės

Mokiniai, kurie lengviau perprato mokyklinio gyvenimo gudrybes arba nesunkiai prisitaikė naujoje mokyklos aplinkoje, nemažai privalumų šurmulingoje koridorių, laiptinių ir salių kasdienybėje, siekia individualumo ir saviraiškos. Tačiau kita dalis mokinių suvokia mokyklą kaip naštą ir išgyvena joje neigiamas emocijas.

Anot J. Lakio ir S. Ignatavičiaus (1996), tai tik pirmas žvilgsnis, kuris, kai pradedamas detalizuoti, išryškina aibę esminių ir pakankamai prieštaringų niuansų. Anksčiau pažymėtas teigiamas nusistatymas klasės atžvilgiu yra „nepiktybinio“ tikslingo bendro laiko leidimo išdava. Tai, tarkime, kaip pakeleivių arba masinio naujamečio bėgimo kompanija: visi draugiški vienas kito atžvilgiu, nes veikia telkiantis „užkratas“, tačiau kiekvienas turi savo problemų, ketinimų ir neskelbia jų kitiems, nederina su kitais ir yra tikras, kad už šios bendrijos ribų yra kur kas platesnis gyvenimas.

Klasės bendruomenė sparčiai bręsta, kylant moksleivių kultūriniam ir išsilavinimo lygiui. Kiekvienam klasė yra veikiamas bendros mokyklos organizacijos, joje susidariusios kultūros (Černius, 1992).

Klasės kolektyve vyrauja du santykių tipai: dalykiniai ir asmeniniai. Dalykinių santykių sistemos pagrindą sudaro mokymasis ir visuomeninė veikla klasėje, mokykloje. Asmeninių santykių sistema klasėje susidaro egzistuojančių simpatijų ir antipatijų bei indiferentiško požiūrio į atskirus bendraklasius pagrindu. Asmeniniai santykiai klasėje dažniausiai pagrįsti jausmais, emocijomis, todėl juos galima vadinti ir emociniais santykiais. Kiekvienas mokinys turi konkrečią vietą dalykinių ir asmeninių santykių sistemose (Bendravimo psichologija, 2006).

Ilgai veikiančiame klasės kolektyve (vyresnėse klasėse), kuriame siekia kiekvienas pilnaverčio veikimo, tam tikrų pozicijų užėmimo ir poveikio kitiems, neapsieinama be bendravimo ir tam kolektyvui būdingos veiklos formavimo, be mokymosi rungtyniaujant, mokymosi individualiuoju būdu, bendradarbiaujant. A. Hopkins ir kiti (1999) tai detalizuoja, apibendrinami šiuos naujame klasės kolektyve esančių mokinių adaptacijos proceso niuansus (Hopkins ir kt., 1999):

➤ ***Mokymasis rungtyniaujant:***

Mokiniai:

- dirba susipriešinę, kad pasiektų tikslą, kurį pasiekti gali tik vienas arba keli mokiniai;
- vertinami pažymiais už gebėjimą dirbti sparčiau ir tiksliau negu jų bendramoksliai;
- siekia rezultatų, kurie jiems asmeniškai naudingi, bet sykiu nuostolingi kitiems grupės nariams;
- daug mokosi tam, kad padarytų geriau už savo bendraklasius, arba nekreipia dėmesio, nes nesitiki, kad jiems gali pasisekti.

➤ ***Individualus mokymasis:***

Mokiniai:

- siekia gerų rezultatų ir atlieka užduotis, kurios nėra susijusios su kitų užduotimis;
- vertinami pažymiais pagal nustatytus reikalavimus.

Kaita ir mokyklos tobulinimo vyksmas čia vyksta, kai mokiniai siekia jiems asmeniškai naudingų rezultatų, nekreipia dėmesio į savo bendraklasių laimėjimus (Hopkins ir kt., 1999).

➤ ***Mokymasis bendradarbiaujant:***

Mokiniai:

- dirba kartu, kad pasiektų bendrus tikslus ir atliktų bendras užduotis;
- suvokia galį pasiekti savo tikslą tik tada, jei kiti grupės nariai pasiekia;
- siekia rezultatų, kurie naudingi visiems grupės nariams.

Darbas vieniems atliekant individualias užduotis yra svarbus ir teisėtas būdas, tačiau pernelyg dažnai taikoma ši mokymosi forma ima varžyti. Daugelis mokyklų tai supranta ir pripažįsta, jos stengiasi skatinti mokinius labiau įgusti mokytis bendradarbiaujant. Tai nėra paprasta, nes nelengva planuoti ugdymo programą ir ją įgyvendinti, tam daugelis mokytojų jaučiasi nepakankamai pasirengę.

Bendradarbiavimo būdus, kaip ir kiekvieną naują mokymosi patirtį, reikia planuoti ir sistemingai diegti. Svarbu suprasti, kad mokymasis bendradarbiaujant apima daugiau nei vaikų skatinimą dirbti kartu. Pavyzdžiui, reikia stengtis, kad (Hopkins ir kt., 1999):

- užduotys būtų planuojamos taip, kad neišvengiamai tektų bendradarbiauti;
- vaikams būtų padedama suprasti, jog jų sėkmė iš dalies priklauso nuo kitų grupės narių sėkmės;
- grupės dydis ir narystė, taip pat skiriamos užduotys atitiktų vaikų įgūdžius bei patirtį;
- būtų lavinami mokinių grupinio darbo įgūdžiai, tokie kaip bendravimas, dalijimasis mintimis ir sprendimų priėmimas.

Iš tiesų tai papildomi reikalavimai, kad mokiniai siektų ir su ugdymo programos turiniu susijusių, ir naujų, su jų bendradarbiavimo įgūdžiais susijusių, tikslų.

Kai visa tai pavyksta, nauda esti didžiulė. Sėkmingai mokantis klasėje, grupelėse ir bendradarbiaujant gali pagerėti mokymosi rezultatai, savęs vertinimas, tarpusavio santykiai ir asmenybės brendimas ir visa adaptacijos eiga, o tai taip pat geriausias būdas, suvienijantis klasės kolektyvo narius visoje mokymosi eigoje.

Dažniausiai pasitaikančios problemos klasės kolektyve yra šios:

- Savęs vertinimo problemos;
- Elgesio problemos;
- Priekabiavimas;
- Konfliktai.

Savęs vertinimas – tai kiekvieno žmogaus santykis su turimu savojo aš vaizdu, emocinis to santykio išgyvenimas. Tai individo savęs paties, savybių, galimybių ir vietos tarp žmonių vertinimas (Pivorienė, Sturlienė, 2005). Savęs vertinimo problemos išryškėja dėl psichologinių vaiko savybių: savikritiškumo, reiklumo sau, požiūrio į laimėjimus ir kt. Tai žemo ar ypač aukšto savęs vertinimo pasekmė.

Šių problemų kontekste klasės auklėtojas turi (Pivorienė, Sturlienė, 2005):

- Padėti kurti pasitikėjimą;
- Sutelkti dėmesį į sėkmes;
- Mokyti priimti klaidas.

Kita mokinių tarpusavio santykių pusė yra konfliktai.

Konfliktu laikytina bendravimo sferos sandūra, kilusi dėl žmonių prieštaringų tikslų, elgesio, nuostatų pakeliui į savo tikslus. Konflikto kilimą lemia objektyvūs ir subjektyvūs faktai. Jis priklauso nuo išorės (aplinkos) konteksto, kuriame tarpsta ir vystosi. Konteksto dalis – socialinė psichologinė terpė (aplinka), o ne vien artimiausioji asmenybės aplinka (Pivorienė, Sturlienė, 2005).

Konfliktingoje situacijoje svarbu laikytis požiūrio, kad esate ne mokinio tėvų priešas, o bendravimo partneris, su kuriuo galbūt ir nesutariama dėl tam tikrų dalykų, bet kartu turite išspręsti iškilusią problemą. Kilus konfliktui, svarbu tinkamai išreikšti savo nepasitenkinimą ir nemalonus emocijas. Svarbu neužmiršti, kad tokią teisę turi ir bendravimo partneris. Reiškiant savo emocijus išgyvenimus, tinka „Aš teiginiai“, pavyzdžiui: „man nepatinka...“, „aš pykstu...“, „aš jaučiuosi pasimetus...“ ir pan. Net ir audringai reiškiant savo nemalonus išgyvenimus, reikia stengtis neužgauti savo partnerio, todėl nedera naudoti griežtų vertinimų, pašiepti, paniekinti, iškreipti pašnekovo minčių.

Sprendžiant konfliktą, labai svarbu suprasti ir išsiaiškinti tikruosius poreikius ir interesus. Išreikšti jausmai ir išsiaiškinti poreikiai atveria kelią į konflikto sprendimą. Būtina ieškoti abiem pusėms priimtino sprendimo (Pivorienė, Sturlienė, 2000).

Mokytojas gali pradėti kurti elgesio keitimo būdus mėgindamas atsakyti į tokius klausimus: „Kokia iš tiesų problema turėtų būti išspręsta?“, „Koks yra tikslas?“, „Koks vaiko elgesys bus tinkamas (t.y., ar norima, kad vaikas nustotų vogti ar kad pasakytų tiesą, prisipažintų vogęs; kad atliktų, kas užduodama klasėje, ar kad pasiliktu po pamokų)?“; „Kaip mokytojas gali pasiekti, kad vaikas pasielgtų taip, kaip iš jo reikalaujama?“ (Žukauskienė, 2001).

Apibendrinus galima teigti, jog klasės kolektyve vyksta nemažai reikšmingos ir svarios veiklos, kuri skatina greitesnį ir palankesnį įsiliejimą į klasės kolektyvą. Ypač turi būti vertinamas bendras klasės darbas, veikla pasitelkiant bendradarbiavimo galimybes. Tačiau reikia nepamiršti, jog klasė – tai asmenybių grupė, kurioje vienaip ar kitaip pasireiškia nemalonių ir nepageidaujamų reiškinių.

3. MOKINIŲ, KAIP GRUPĖS NARIŲ, ASMENYBĖS STATUSO SAMPRATA

Kiekvienoje grupėje ir klasėje atsiranda mokinių tarpusavio statusų hierarchija, kuri paveikia susiskirstymą į formalias ir neformalias grupes, palaikanti bendrą darbinį klasės mikroklimatą. Mokinių statusas yra veikiamas įvairių veiksnių, kurie statusą palaiko arba slopina.

3.1. Statuso rūšių apibūdinimas

Statusas įvairiuose šaltiniuose įvardinamas dviem būdais. Visų pirma, tai - asmens socialinė padėtis, apibrėžta jo teisėmis, pareigomis ir privilegijomis (Krysko, 2004; Shibutani, 1999). Analizuojant statusą pagal šią apibrėžtį, akcentuojamas jo stabilumas ir pastovumas, apspręstas visuomenėje ar grupėje nusistovėjusių normų, sankcijų ir lūkesčių. Asmens padėtis visuomenėje sąlygota jo teisių ir pareigų santykiu, realiu asmens teisiniu aprūpinimu iš visuomenės pusės ir asmens savo pareigų vykdymu iš jo pusės. Asmens statusas yra „užduotas“ susiklosčiusių visuomeninių santykių, apsprendžiančių asmens vietą socialinėje struktūroje. Tai padėties visuomenėje bendra samprata.

Antrasis statuso apibrėžimo būdas įvardina statusą kaip socialinį procesą. Žmogus gali įgyti tam tikrą statusą tik būdamas tarp kitų žmonių, kurie pripažįsta jo vietą ir elgiasi pagal ją. Ši samprata (Shibutani, 1999; Suslavičius, 2006; Ananjev, 1987) labiau atskleidžia statusui būdingą pastovumo ir pokyčių sąlytį. Antroji statuso samprata gali būti papildyta asmens savo padėties supratimu, kuris apima subjektyvią asmens padėties pusę visuomeninėje struktūroje. Įvairios asmens pozicijos, apjungiančios objektyvius ir subjektyvius bruožus, sudaro žmogaus statusą ir gali priklausomai nuo veiklos jį pakeisti arba sutvirtinti (Ananjev, 1987, p. 137). Analizuojant statuso dinamiką įtakojančius veiksnius priimtinesnis yra antrasis statuso apibrėžties būdas.

J. Moreno (2000), aprašydamas statuso sąvoką, naudoja socialinio atomo sąvoką. Socialinis atomas yra dalinamas į dvi dalis: trokštami santykiai suformuoja išorinį branduolį apie vidinį santykių branduolį, kurie anksčiau taip pat buvo tik trokštami, bet tapo realiais (Moreno, 2004). Asmenybės statusas gali būti jos suvoktas visiškai arba dalinai, neadekvačiai arba adekvačiai, pasyviai arba aktyviai (žmogus arba prisitaiko, arba, priešindamasis ir kovodamas su susidariusia padėtimi, gina savo teises).

Grupės nario padėtis santykių sistemoje priklauso nuo kitų jos narių požiūrio (Psichologijos žodynas, 1993).

Statusas turi tiesioginę įtaką savęs vertinimui, todėl grupės nariai siekia aukštesnio statuso arba bent jau išlaikyti turimą. Teigiama, jog aukštesnį statusą turintys asmenys stengiasi jį išlaikyti ir yra jautrūs žemesnį statusą turinčių asmenų pastangoms jį išlaikyti (Suslavičius, 2006).

Daugelis autorių (Andrejeva, 1976; Lekavičienė, 2004; Suslavičius, 1995), aprašydami *grupės hierarchinę struktūrą*, jos narius skirsto į lyderius (arba žvaigždes), atstumtuosius (arba išskirtuosius) ir izoliuotuosius bei nurodo galimybę išskirti tarpinę padėtį užimančius vidutinio statuso asmenis. Aukščiausio statuso žmogus grupėje yra lyderis. Kitame poliuje yra grupės atstumtieji ir izoliuotieji. Atstumtasis – nepopuliarus asmuo, bet grupėje gali būti jį remiančių žmonių (Suslavičius, 1995, p. 132). Izoliuotieji grupėje nesulaukia jokio palaikymo, o tarpinę padėtį užima vidutinio statuso asmenys.

Kitų autorių (Vyšniauskytė-Rimkienė, Kardelis, 2005; Eronen & Nurmi, 2001) darbuose taikoma J. D. Coie, K. A. Dodge (1983) sociometrinio matavimo procedūra, pagal kurią statusų hierarchiją sudaro populiarūs, vidutiniškai populiarūs, kontraversiškai vertinami, atstumtieji ir izoliuotieji grupės nariai.

Lyderis – tai asmuo, kuris surenka didžiausią teigiamų pasirinkimų skaičių pagal įvairius sociometrinius kriterijus. Jis imasi dominuojančio vaidmens grupėje. Lyderio sąveika su kitais grupės nariais pagrįsta socialiniais mainais. Jis inicijuoja naujus santykius, palaikydamas jau esančius santykius tarp grupės narių (Hoffman ir kt., 1988, cit. Suslavičius, 2006, p. 260).

Kuo aukštesnis grupės nario statusas, tuo kiti grupės nariai labiau toleruoja jo elgesio įvairovę (Lekavičienė, 2004, p. 234). Grupės nariai nuosaikiau žiūri į lyderio grupės normų pažeidimus, jam reikia mažiau nuveikti, kad elgesys būtų pastiprintas kitų narių. Iš naujausių tyrimų aiškėja, jog mažai, tačiau protingai ir dalykiškai kalbėjusių žmonių tinkamumas būti lyderiu buvo įvertintas blogiausiai, tuo tarpu daug kalbantys asmenys yra suvokiami kaip lyderiai (Furst, 1998, p. 323).

Populiarūs grupės nariai išsiskiria aukščiausiu prosocialaus elgesio lygiu: jie atvirai ir noriai bendrauja, todėl jų mažiausiai vengia kiti grupės nariai. Jie pasižymi žemu verbalinio agresyvumo ir socialinio nerimo lygiu. Populiariųjų naudojamas socialinės sąveikos stilius leidžia suartėti su kitais, todėl jie nesijaučia vieniši ir yra patenkinti atmosfera grupėje.

Vidutinio sociometrinio statuso asmenys yra pati gausiausia statuso grupė. Paaugliai ir jaunuoliai – vidutinio sociometrinio statuso grupės nariai – išsiskiria sąlyginai aukštu prosocialiniu elgesiu. Taip kaip populiarūs grupės nariai, vidutinio populiarumo grupės nariai pasižymi žemu verbalinio agresyvumo ir socialinio nerimastingumo lygiu. Šie grupės nariai yra mažiau socialiai jautrūs, atviri ir labiau šalinasi kitų grupės narių nei populiarieji (Eronen & Nurmi, 2001).

Kontraversiškai vertinami grupės nariai yra tarpinė grandis tarp populieriųjų ir neigiamai vertinamų grupės narių. Tokie nariai yra mažai verbaliai agresyvūs, mažai nerimastingi ir nevengia kontakto su kitais grupės nariais, tačiau ne tiek socialiai jautrūs ar atviri kaip populiarieji. Kontraversiškai vertinami vyresniųjų klasių mokiniai yra teigiamai vertinami kitų grupės narių mokslo metų pradžioje, tačiau vėliau įgyja naują – žemesnį statusą. Statuso pokytį sąlygoja

išskirtinis, krentantis į akį elgesys, kuris ne visiems grupės nariams yra priimtinas. Kontraversiško statuso atstovai nesijaučia vieniši, tačiau jų pasitenkinimas grupės atmosfera vis mažėja. Mokiniai supranta, kad yra atstumiami, bet vietoj priekaištų sau jie išsako neigiamą požiūrį, vertindami grupės atmosferą (Eronen & Nurmi, 2001).

Atstumtieji individai yra gaunantys didžiausią neigiamų pasirinkimų skaičių grupės nariai, tačiau grupėje gali būti juos remiančių žmonių. Galima net kalbėti apie atstumtųjų pogrupį. Atstumtasis savo referentine grupe pasirenka nedalyvavimo grupę. Atstumtasis asmuo nesilaiko bendrų grupės normų, tikslų elgesio standartų. Jis dažnai atmeta grupės nuomonę, daromą jam įtaką vien dėl to, kad tos įtakos, nuomonės šaltinis yra emociškai jam nepriimtini asmenys (Suslavičius, 2006, p. 261).

Atstumtieji grupės nariai pasižymi prosocialaus elgesio trūkumu. Atitinkamai jiems priskiriamas mažesnis socialinis jautrumas ir didesnis grupės narių vengimas nei populiarus, vidutiniškai populiarus ar kontraversiška vertinamo statuso mokiniams. Paaugliai ir jaunuoliai, kurie priklauso atstumtųjų pogrupiui, išsiskiria aukštesniu verbalinės agresijos lygiu. Galiausiai jie yra uždaresni ir nerimastingesni nei kiti grupės nariai.

Atstumtieji supranta savo bendravimo su kitais grupės nariais problemas. Jie užmezga mažai prasmingų pokalbių su kolegomis, tačiau pažįstamų tarp grupės narių skaičius nesiskiria nuo kitų narių turimo skaičiaus. Atstumtieji jaučia, jog bendramoksliai pažįsta juos, tačiau nėra patenkinti savo santykiais su kitais grupės nariais.

Atstumtųjų socialinis sąveikos stilius taip pat sąlygoja užimamą statusą. Didelis socialinio vengimo lygis garantuoja atstumtojo statusą. Tai parodo, jog atstumtieji siekia kitų dėmesio, bet jiems neužtenka turimų bendravimo įgūdžių. Akivaizdu, jog šiems paaugliams ir jaunuoliams trūksta socialinio jautrumo, nes jie nedaro išvadų iš savo elgesio pasekmių. Tipiškas atstumtiesiems socialinis vengimas gali būti ne vengimo priežastis, o pasekmė. Netinkamo elgesio pateisinimas sąlygoja socialinį atstūmimą (Eronen & Nurmi, 2001).

Izoliuotasis – asmuo, negavęs nė vieno pozityvaus pasirinkimo, nė vieno neigiamaus ir kartu likęs abejingas kitiems grupės nariams. Kartais izoliuotuoju laikomas asmuo, kuris pats daro teigiamus ir neigiamus pasirinkimus ir kartu yra abejingo kitų grupės narių požiūrio į jį objektas (Andrejeva, 1976). Jis dėl to nekovoja, pasitraukia ir labai bijo iššūkių (Suslavičius, 2006).

Izoliuotiesiems taip pat būdinga prosocialaus elgesio stoka. Jie yra mažiau socialiai jautrūs nei populiarūs grupės nariai. Be to, izoliuotieji – uždari, vengiantys bendrauti ir nerimastingesni nei vidutiniškai populiarūs moksleivių grupės nariai. Šio statuso nariai mažiau užmezga tikslingų pokalbių, todėl mažai pažįsta kitus grupės narius. Izoliuotieji elgiasi pasyviai ir yra neiniciatyvūs bendraudami su savo kolegomis. Tai patvirtina ankstesnių tyrimų, atliktų vaikų grupėse, rezultatai (Dodge, 1983; Newcomb et. al., 1993; cit. pg. Eronen & Nurmi, 2001).

Šių grupės narių socialinės sąveikos stilius lemia izoliuotųjų statusą grupėje. Savignyos strategija sudaro puikias sąlygas kitiems grupės nariams prarasti motyvaciją bendrauti su šiais asmenimis.

Vienišumo jausmas ir nepasitenkinimas grupės atmosfera taip pat didina grupės nario žemo statuso tikimybę. Tai atitinka Bell (1985) tyrimo rezultatus, pagal kuriuos vieniši žmonės yra kitų grupės narių vertinami neigiamai (cit. Eronen & Nurmi, 2001).

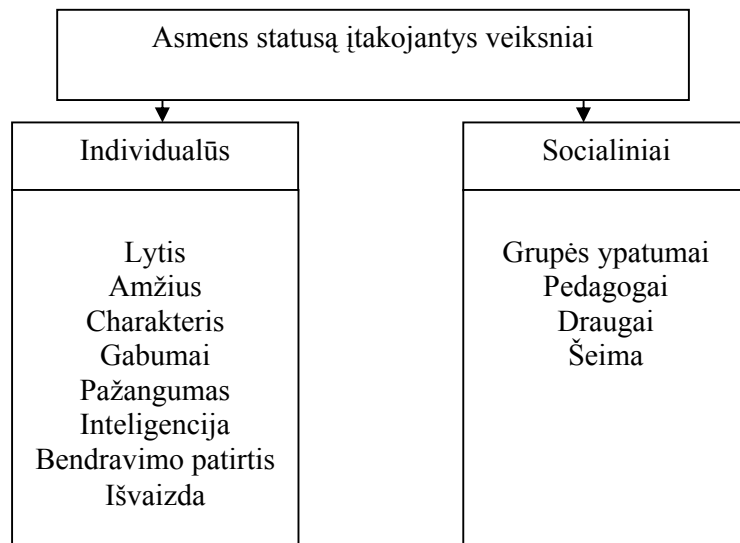
Statuso diferenciacija yra neišvengiama kiekvienoje grupėje. Ji susiformuoja per tam tikrą laiką, tarpusavyje sąveikaujant skirtingiems grupės nariams. Norint išsiaiškinti skirtingos asmens padėties grupėje priežastis ir įtakoti asmens statuso dinamikos procesą, būtina išanalizuoti statusą įtakojančius veiksnius.

3.2. Grupės narių statuso dinamikos raiška

Mokinių, kaip grupės narių, statuso dinamikos tikimybės pagrindas yra jos augimo, stimuliavimo faktai bei slopimo veiksniai.

3.2.1. Grupės narių statuso dinamiką stimuliuojantys veiksniai

Dauguma autorių, kurie gilinosi į hierarchinę grupės struktūrą, nurodo skirtingus veiksnius, kurie turi įtakos narių statusui konkrečiose socialinėse grupėse. R. Uring (1971) teigia, jog „asmens statusą grupėje lemiančius veiksnius galima sąlyginai skirstyti į dvi stambias grupes: *individualius* ir *išorinius* (socialinius)“ (cit. Barkauskaitė, 1979, p. 17):

2 pav. Asmens statusą įtakojančios veiksniai (Mackonienė, 2002)

V. Mackonienė (2002) pabrėžė, jog individualiems statusą įtakojantiems veiksniais reikėtų priskirti grupės nario išvaizdą, lytį, amžių, charakterį, gabumus, pažangumą, inteligenciją ir informuotumą. Išoriniams veiksniais priskirtini klasės ypatumai, pedagogai, draugai ir šeima (žr. 2 pav.). Skirtingi autoriai nurodo netolygią išvardintų veiksnių įtaką asmens statusui grupėje ir jų efektyvumą, siekiant aukštesnio statuso. Socialinius veiksnius grupės nariui, siekiančiam aukštesnio statuso, sunku valdyti, todėl plačiau darbe bus analizuojami tik individualūs statusą įtakojantys veiksniai.

Statusas turėtų priklausyti nuo dalykinių žmogaus savybių, nuo jo gebėjimo užtikrinti grupės veiklos sėkmę, tačiau įtakos turi su veikla nesusijusios charakteristikos: grupės nario *lytis, rasė ar amžius* (Oister, 2004, p. 24). Mokinių klasėse ypač atkreipiamas dėmesys į kitokius bruožus, kas paveikia statuso konstravimą.

Sąsajos tarp grupės nario statuso ir jo *charakterio* ar temperamento paminėtos E. Andrijenko (2000), M. Barkauskaitės (2001), E.V.M. Bitianovos (2001), C. Anderson, et.al., (2001), V. Mackonienės (2002), E.I. Rogov (2005) darbuose.

C. Anderson, O.P. John, D. Keltner, A.M. Kring (2001) tyrė grupės nario asmenybės bruožų įtaką statusui grupėje. Panaudodami Didžiojo Penketo metodiką, jie nustatė, jog skirtingi asmenybės bruožai, apklaustųjų nuomone, turi nevienodą įtaką asmens statusui grupėje. Respondentai išskyrė kaip svarbiausius – sąžiningumą, žemą neurotiškumą (emocinį pastovumą), ekstraversiją ir paskutiniaisiais paminėjo sutarimą su kitais ar atvirumą.

Grupės nario *sėkmę asmeninėje veikloje* vienu pagrindinių statusą apsprendžiančių faktorių įvardino E. V. Andrijenko (2000). Grupės, kurios pagrindinė veikla yra mokymasis, narių požiūrį į kitus sąlygoja asmens gabumai ar pažangumas. Šie veiksniai skirtingose amžiaus grupėse yra vertinami netolygiai. Vyresniame mokykliniame amžiuje pažangumo svarbą išstumia teigiamai vertinami konkretūs asmens mokėjimai ar sugebėjimai (Rejan, Kolominskij, 2000).

Mokymasis paauglystėje, vyresniame mokykliniame amžiuje tampa ne toks svarbus, koks jis buvo viduriniojoje vaikystėje, todėl nepažangūs moksleiviai retai atstumiami (Rupšienė, 2000). Tačiau žemą statusą klasės draugų tarpe neretai turi ir tie mokiniai, kurių kultūrinis, intelektinis lygis nėra žemesnis (o kartais net aukštesnis) už visą klasės lygį, o interesai pasižymi pastovumu ir gilumu (Barkauskaitė, 2000). Paauglių ir jaunuolių sėkmė asmeninėje veikloje, kurią apsprendžia asmens gebėjimai, taip pat gali tapti aukštesnį statusą užtikrinančiu veiksniumi.

M. Barkauskaitė (1979) daug dėmesio skyrė grupės nario *bendravimo patirčiai*, t.y. individo bendravimo įgūdžių, įpročių ir etikos normų kompleksui. Anot autorės, tai asmens emocinė, fizinė būklė, mokėjimas gyventi su kitu asmeniu ir jį toleruoti, sugebėjimas greitai reaguoti, išsiaiškinti ir kontroliuoti save kontakto su kitais asmenimis metu. Daug šnekantis žmogus sudaro įspūdį, kad

yra kompetentingas. Taip žmogus parodo savo domėjimąsi grupe, jos tikslais. Nepažįstamųjų grupėje lyderiu gali būti palaikytas kiekvienas, kurio verbalinis aktyvumas didesnis už kitų (Furst, 1999). Bendravimo patirties stoka – vienas svarbesnių veiksnių, lemiančių paauglio ir jaunuolio nesugebėjimą užsitikrinti grupės narių artumo ir slopinančių jo statusą grupėje.

E. V. Andrijenko (2000) nurodė, jog santykinį socialinio statuso pastovumą apsprendžia daug veiksnių, iš kurių galima išskirti *individą ir grupę*, kuriai jis priklauso, *vertybių vienvė*. Apibūdinant jaunimo atstovo padėtį tarpasmeninių santykių sistemoje, būtina atkreipti dėmesį į teises, pareigas ar privilegijas, kurios priskiriamos autoritetams iš sporto ir pramogų pasaulio. Idealizuodami tam tikrą socialinę padėtį užimančius visuomenėje gerai žinomus asmenis, paaugliai ir jaunuoliai perkelia autoritetams būdingą gyvenimo stilių kaip normą, užtikrinančią aukštesnį statusą tarp jaunimo grupių narių.

Merginoms dažniausiai svarbiausias gyvenime dalykas atrodo pilnas įspūdžių gyvenimas ir visuomenės pripažinimas. Todėl autoritetingų visuomenės veikėjų gyvenimo stilius turi didesnės įtakos merginų aukštam statusui nei vaikinių. Ir priešingai, šio gyvenimo stiliaus nepaisymas bus mažesnis nukrypimas ir statuso dinamiką slopinantis veiksnys tarp vaikinių (Goštautas, 2003).

Kadangi patraukliausios šiuolaikinio jaunimo savybės siejamos su bendravimo ypatumais, grupės narys privalo būti gerai susipažinęs su šiuolaikinio jaunimo vertybėmis. Paaugliai ir jaunuoliai labiausiai vertina laisvumą, humoro jausmą, jaunų žmonių komunikabilumą. Patraukliausia charakterio savybe gana dažnai yra laikomas nuoširdumas ar draugiškumas. Kitos patrauklios jaunosios kartos savybės – atvirumas naujovėms, veržlumas ar iniciatyvumas - susijusios su išsilavinimu, žinių siekiu ar nuolatinio tobulėjimu (Maniukaitė, 2003).

Grupės nario asmens savybių neatitikimas idealizuojamų patraukliausių šiuolaikinio jaunimo savybių rinkiniui gali tapti socialinio statuso slopinimo veiksniumi. Nepaisant to, jog šios savybės yra tik pageidautinos, o jų paplitimas nėra patvirtintas, net įsivaizduojamos jos gali veikti asmens socialinę padėtį grupėje. Aiškinantis jaunuolio statusą grupėje lemiančias vertybes, išryškėjo materialinių vertybių reikšmingumo didėjimas. Vertinami tie, kurie turtingi, apsukrūs, drąsūs ir įžūlūs. Akivaizdus tarp jaunimo dvasinių vertybių reikšmingumo menkėjimas. Iš dvasinių vertybių labiausiai pabrėžiamos – ištikimybė, patikimumas, geranoriškumas (Barkauskaitė, 2000).

E. V. Andrijenko (2000) įvardino *narys kitose grupėse* svarbiu statusą įtakojančiu socialiniu veiksniumi. Be jo narystės kitose grupėse įtaką statusui analizavo A. Suslavičius, 2006, E. Rogov, 2005, A. Rejan, J. Kolominskij, 2000, M. Barkauskaitė, 1986.

Atsižvelgiant į tai, kad kiekvienas asmuo yra ne vienos grupės narys, akivaizdu, jog skirtingose grupėse jis gali užimti nevienodą statusą (Rogov, 2005). Ypač reikšmingas veiksnys yra jaunuolio pripažinimas formalioje grupėje. Oficiali grupė gali riboti asmenį ir neleisti patenkinti emocinio artumo poreikį bendramokslų grupėje. Atsiranda būtinybė asmeniui tenkinti šį poreikį

už grupės ribų arba ieškoti sąlyčio taškų su „dirbtine“ grupe (Suslavičius, 2006). Į antivisuomeninės veiklos grupes daugiau renkasi žemo statuso asmenys, kurie nesugeba užsitikrinti aukštesnio statuso formaliose grupėse. Tyrimais nustatyta, jog, būdami neformalių grupių nariais, asmenys praplečia arba panaikina bendravimo patirtį, sukauptą mokymo įstaigose ar šeimoje (Barkauskaitė, 1986).

Nors išvardinti veiksniai yra svarbūs ir įtakoja asmens statusą grupėje, didžiausias dėmesys skiriamas grupės nario išvaizdos įtakai statusui. Išvaizdą, kaip vieną svarbiausių lemiančių veiksnių, išskiria beveik visi asmens statusą grupėje analizavę autoriai: C. Oister, 2004, C. Anderson, et.al., 2001, M. Bitianova, 2001, E. V. Andrijenko, 2000, D. Myers, 2000. Išvaizdai jie priskiria grupės nario fizinį patrauklumą, suformuotą įvaizdį, neverbalinę komunikaciją ar mimikos modalumą.

Išvaizdai priskiriamus rodiklius V. Baršauskienė ir B. Janulevičiūtė (1999) suskirstė į pastovius ir kintančius duomenis apie asmenį. Pastovūs fiziniai duomenys negali būti lengvai pakeičiami (tai kūno sudėjimas, odos spalva), o kintančius duomenis pakeisti lengviau (tai plaukų spalva ir ilgis, papuošalai, kosmetika). Fizinis patrauklumas ir mimikos modalumas priskirtini pastoviesiems fiziniams duomenims apie žmogaus išvaizdą, todėl jų pokyčiai siekiant aukštesnio statuso yra sunkiai įgyvendinami.

Vertinant žmogų pagal pirmąjį išpūdį fizinis patrauklumas yra svarbus tolimesnius tarpusavio santykius įtakojantis veiksnys (E. Rogov, 2005, Walster, Aronson, Abrahams at. al., 1966, cit. pg. D. Myers, 2000, A. Rejan, J. Kolominskij, 2000). Bet kuriame amžiuje individui yra maloniau bendrauti su dailios išvaizdos, kultūringų manierų žmogumi. Be to, buvimas su fiziškai patraukliu žmogumi padaro mus patrauklesnius aplinkiniams (Oister, 2004).

Egzistuoja socialinis-psichologinis principas – „kas yra gražus, tas yra ir geras“ (Dion, Berscheid & Walster, 1972, cit. pg. Oister, 2004, p. 43). Jeigu žmogus yra fiziškai patrauklus, tikėtina, jog jis turės gerą humoro jausmą, gerai elgsis su tėvais ir daug pasieks gyvenime. Toks socialinis - psichologinis principas kai kuriems grupės nariams sudaro palankesnes sąlygas siekiant aukštesnio statuso grupėje. Ypač asmenims, kurių veidai gali būti įvardinti kaip vidutiniškai gražūs ir vertinami kaip patraukliausi visose grupėse (Langlois & Roggman, 1990).

Veidas yra svarbus informacijos apie žmogų šaltinis, kurio viena pagrindinių funkcijų - emocijų raiška. Veido išraiška gali perduoti dominavimą ar paklusnumą. Pavyzdžiui, šypsena JAV yra paklusnumo ženklas, kurį dažniau naudoja moterys (Dovidio, Brown, Hiltman & Ellyson, 1988, cit. pg. Oister, 2004). Besišypsantis veidas ne tik labiau malonus, bet ir labiau vertas pasitikėjimo. Žmonėms, kurie nuolatos liečia savo veidą ar uždengia burną, būdingas nepilnavertiškumo kompleksas arba jie varžo savo jausmus (Baršauskienė, Janulevičiūtė, 1999).

Kintantys duomenys apie asmens išvaizdą (suformuotas įvaizdis ar neverbalinė komunikacija) yra lengvai transformuojami, todėl itin parankūs siekiant keisti užimamą padėtį

grupėje. Įvaizdis yra tapatinamas su išoriniu vaizdu, kurį mato kiti asmenys, žiūrėdami į žmogų. Pagal šį vaizdą jie susidaro asmeninę nuomonę apie grupės narį ir reguliuoja tarpusavio santykius su žmogumi, sąmoningai (ar pasąmoningai) įtakojami šios nuomonės (Panasiuk, 2000). Idealus įvaizdis – masinės sąmonės vaizdas, todėl itin apsprendžiamas laikmečio, amžiaus ir socialinėje grupėje tarp narių įsivyravusios sampratos apie galimą bendravimo partnerio išvaizdą.

Mokinio išvaizda, ar ji būtų pastovi, ar kintama, veikia kitų žmonių nuomonės susidarymą. Dažnai apie gabumus, charakterio bruožus, galimybes sprendžiama iš žmogaus išvaizdos. Tačiau išvaizda kaip reikšmingas statusą apsprendžiantis veiksnys galioja tik pirmųjų socialinių kontaktų metu. Vėliau patrauklumą sukelia panašumas arba priešingybės (Baršauskienė, Janulevičiūtė, 1999, p. 20).

Apibendrinus galima teigti, jog grupės narių, mokinių statuso dinamika, jos stimuliacija yra veikiami per daugelį su asmeniu susijusių bruožų: bendravimą, išvaizdą, vertybes, kintamus ir nekintančius asmens požymius ir t.t. Atitinkamai šalia augimo išlieka slopinimo veiksniai.

3.2.2. Grupės narių statuso dinamiką slopinantys veiksniai

Įvardinti individualūs ir socialiniai veiksniai sąlygoja asmens statuso pokyčius grupėje. Veiksnių įtaka grupės nario statusui netolygi: ji teigiama, jei skatina ir padeda asmeniui pasiekti aukštesnį statusą ar užtikrina esamą statuso lygį tarp grupės narių, ir neigiama, jei riboja statuso augimą. Veiksniai, kurie neleidžia grupės nariui užsitikrinti aukštesnio statuso grupėje, įvardinami *statusą slopinančiais veiksniais*. Statusą slopinančiai veikia grupės nario:

1. amžius, rasė ir lytis. Jauno ar senyvo amžiaus, moteriškos lyties ir negridų rasės žmogus turės įdėti daugiau pastangų norėdamas užsitikrinti aukštesnį statusą grupėje.

2. charakterio ir temperamento bruožai (netolerantiškumas, uždarumas, aukštas nerimo lygis ir nervų sistemos nestabilumas). Nepriskirtini ekstraversiškam temperamentui asmenys turi mažesnes galimybes siekti aukštesnio statuso grupėje. K. Jungas teigia, kad kiekvieno žmogaus paklusnumą kitam pirmiausia lemia jų vidinio gyvenimo, elgsenos panašumai, t.y. temperamentų atitikimas (Barkauskaitė, 2001, p. 46). Nustatyta, jog, siekiant aukšto statuso, reikia daug aiškiai išreikštų charakterio ypatybių, o tam, kad patektum į nepopuliariųjų sąrašą, užtenka vienos, dviejų nepriimtinių grupės nariams charakterio savybių (Rejan, Kolominskij, 2000, p. 190).

3. žemas pažangumas ar gabumų stoka. Žemas pažangumas ar gabumų stoka trukdo žmogui pasiekti sėkmės asmeninėje veikloje, todėl neigiamai įtakoja asmens galimybes siekti aukštesnio statuso.

4. bendravimo patirties stoka. Tam tikras tipiškas elgesys: atsiribojimas („aš turiu svarbesnių reikalų, nei leisti laiką su klasiokais“) ar žodinė agresija (nevengiama aštriai kritikuoti kitus; žmogus dažnai išsako kitiems kandžias, nemaloniais pastabas) siejasi su žemu sociometriniu statusu (Eronen & Nurmi, 2001). Taip pat kitų žmonių vengimas (drovimasi, nepatogiai jaučiamasi bendraujant su kitais, maloniau laikas leidžiamas esant vienam), anot Eronen ir Nurmi (2001), yra žemą statusą lemiantis grupėje veiksnys.

5. asmeninių vertybių skirtumas, lyginant su grupės narių vertybėmis. Domėjimasis kitais nei grupės nariai autoritetais gali slopinti socialinio statuso dinamiką. Be to, jei grupės narys neatitinka jaunuolio įvardinamų savybių (nėra laisvas ar komunikabilus, neturi humoro jausmo), jo galimybės siekti aukštesnio statuso stipriai sumažėja.

6. socialinė padėtis kitose grupėse. Grupės nario subjektyvus nepasitenkinimas socialiniais santykiais grupėje (blogai vertina grupės psichologinį klimatą, jos narių tarpusavio santykius) ar socialinis pesimizmas (iš kitų nesitiki geranoriškumo, draugiškumo) sąlygoja jo žemą statusą grupėje ir skatina ieškoti narystės kitose grupėse (Eronen & Nurmi, 2001). Tikėtina, jog asmuo neturi tinkamos bendravimo patirties, todėl kitoje grupėje įgis tokį pat žemą statusą.

7. netinkama išvaizda (neturi fizinio patrauklumo, įvaizdis neatitinka grupės lūkesčių, naudojama klaidinga neverbalinė komunikacija, trūksta mimikos modalumo). Be to, mažiau patrauklūs žmonės dažniau renkasi panašius į save ir tuo mažina savo galimybes siekti aukštesnio statuso (Murstein, 1986, cit. pg. Myers, 2000, p. 665).

Veikdami slopinančiai, statusą įtakojantys veiksniai didina grupės nario nepasitenkinimą užimama padėtimi ir skatina siekti asmeninio statuso pokyčių, t.y. didina statuso dinamikos poreikį.

3.3. Mokinių siekis pakelti savo statusą klasėje socialinių vaidmenų atlikimo aspektu

Mokiniai yra linkę tenkinti savo pagarbos ir savigarbos poreikį grupėje pagal lyginimo principą. Socialinis lyginimas gali būti nukreiptas į viršų, kai lyginimo objektas yra pranašesnis, ir į apačią, kai jis yra prastesnis (Thompson, et. al. 1998, cit. Jankauskienė, 2003). Lyginimo principas tarp grupės narių sukuria statuso hierarchinę struktūrą ir dinaminį asmens statuso pobūdį.

Galimos trys asmens statuso dinaminės būsenos:

1. statuso kilimas aukštyn;
2. statuso palaikymas esamoje pakopoje (pastovus statusas);
3. statuso kritimas žemyn.

Statusas turi tiesioginę įtakos savęs vertinimui, todėl žemo statuso grupės nariai siekia savo statusą pakeisti. Dažnesnis socialinis palyginimas yra į viršų, siekiant save patobulinti, todėl šis vyksmas yra pavojingas savęs vertinimui, ypač kai pranašesnis palyginimo objektas yra artimas

arba panašus į besilyginantįjį (Thompson, et. al. 1998, cit. Jankauskienė, 2003). Ir priešingai, palyginimas žemyn gali veikti kaip savigarbos pakėlimo mechanizmas. Nepasitenkinimas užimamu statusu grupėje lemia subjektyvų savęs pervertinimą, o neatitinkantis tikrovės vertinimas – nesąmoningą gynybą nuo nemalonios informacijos (Bitianova, 2001).

Savo žemą statusą grupės nariai aiškina „gerų draugų“ nebuvimu ar „nenoru“ bendrauti su kolektyvo nariais. Emocinis artumo siekimas gali būti pakeistas artumo baime. Aukštas arba žemas nerimo lygis ir dvasiniai sutrikimai mažina bendravimo poreikį, nes žmonės neramina tai, ką pagalvos apie juos kiti. Tokiu būdu jų baimė gali dar sustiprėti (Barkauskaitė, 1986). Nuolatinis žemas statusas tampa pavojingu ir kenksmingu.

Dauguma autorių nurodo, jog statusas grupėje yra sąlyginai pastovus: (Andrijenko, 2000, Bitianova, 2001). Statusui palaikyti pastovioje būsenoje reikia mažiausiai dviejų dalykų:

- a) individualių pastangų gerinti statusą;
- b) sugebėjimo atsispirti kitų grupės narių norui kontroliuoti ir manipuliuoti.

Kurio nors statuso palaikymo būdo socialinis priimtinumasis nėra tiesiogiai susijęs su statuso dinamika. Viskas priklauso nuo to, kokios normos yra susiklosčiusios konkrečioje grupėje. Savo statusą kartais mėginama kelti ir neveiksmingomis priemonėmis. Vienas iš neveiksmingų statuso kėlimo būdų yra pozavimas (Suslavičius, 1995). Palaikydami savo statusą grupės nariai gali mėginti manipuliuoti kitais grupės nariais, blokuoti juos. Kito žmogaus kontrolė, priklausomybės nuo savęs didinimas yra statuso palaikymo būdai. Sumažinus kito statusą, palaikai savojo vertę (gynybiškumas).

Daugelyje grupių keičiantis veiklos pobūdžiui, keičiasi ir grupės narių statusai. Kai tik veiklos linija persikelia į naują sferą, žmogus pasidaro itin jautrus grupės nariams, su kuriais jis yra vienoje grupėje esamu laiku (Rogov, 2005).

Aukštesniojo statuso mokiniai ypač stengiasi išlaikyti savo statusą ir yra jautrūs žemesniojo statuso asmenų pastangoms pagerinti savąjį. Statusų hierarchijos pažeidimas įvardijamas kaip nepagarba, nesiskaitymas, nedėkingumas. Kartais pykstama ne tiek už patį veiksma, kiek už tai, kad jis buvo nesankcionuotas. Grupės nario B judėjimas statusų hierarchijos laipteliais aukštesnį grupės nariui A reiškia atstumo tarp asmenų B padidėjimą, o tai yra iššūkis ego. Jeigu asmens B padėtis ir vertė padidėja, kitiems grupės nariams kyla klausimas, kur tada jie yra ir kodėl yra ten (Suslavičius, 1995).

Apibendrinus galima teigti, jog mokinių siekis išlaikyti statuso dinamiškumą ir įsitvirtinti atitinkamoje, tenkinančioje hierarchijos vietoje, priklauso nuo susikurtų vaidmenų ir jų palaikymo klasės bendruomenėje tarp pavienių grupės narių.

Bendra mokinių statuso įvertinimo galimybė rodo, jog klasėje ir grupėje egzistuoja tam

tikros vidinės normos, kurių paisymas ir palaikymas užtikrina aukštą statuso išlaikymą bei galimybę palaikyti bendravimą, veikti be nuoskaudų ir konfliktų.

4. AUKŠTESNIŲJŲ KLASIŲ MOKINIŲ STATUSO IR JO KĖLIMO BŪDŲ GRUPĖJE ANALIZĖ

4.1. Tyrimo metodologija

Šio tyrimo metodologiją geriausiai atspindi interakcionistinės psichologijos idėjos, kuriose teigiama, jog socialinės psichologijos perspektyvoje yra asmens ir jo elgesio sąveika (Social Psychology Glossary, 2009). Tai reikšminga šiuolaikinės socialinės psichologijos sritis, kuri analizuoja socialines sąveikas, remiantis jų turiniu. Kadangi atskiras asmuo nuolat yra tam tikros santykių sistemos, tam tikrų socialinių tinklų narys, todėl jis esti nuolatinėse socialinėse sąveikose, kurios daro didelę įtaką tiek jo psichosocialiniam funkcionavimui, tiek mokymosi ar profesinei veiklai, tiek gyvenimo kokybei apskritai. Norint suprasti ir išspręsti atskiro asmens problemas, būtina ištirti santykių sistemą, į kurią integruotas tas asmuo. Savaime suprantama, kad mokykloje mokiniai praleidžia daug laiko, todėl jų sąveika su bendraklasiais, mokytojais daro įtaką jų asmenybės raidai, mokymosi motyvacijai ir t.t. Mokinio statusas klasėje yra vienas iš reikšmingiausių santykių sistemos komponentų.

Tyrimo metodika.

Moksleivių faktiškajam statusui grupėje nustatyti buvo naudojamas sociometrinis metodas.

Sociometrijos tikslas – išsiaiškinti vyresniųjų klasių mokinių statuso pasiskirstymą grupėje mokymosi proceso metu. Mokiniai galėjo pasirinkti ribotą, nustatytą tyrėjo, pasirinkimų skaičių – vieną savo grupės – klasės – narį (Sociometrinis apribojimas = 1). Kadangi tyrimo procese dalyvavusių gupių narių vidurkis vidutiniškai siekia 23 mokinius, tai palankus sociometrinis apribojimas (Šapar, 2003). Atsitiktinio pasirinkimo tikimybė buvo apskaičiuota pagal Moreno - Dženingso formulę (Andrejeva, 1976, p. 116): $P(A) = 0,27 - 0,22$.

Sociometrinis testas yra vertingas, nes jis aiškina tarpasmeninius santykius, kurie niekur neužregistruoti, niekieno nereikalaujami vykdyti, o atsiranda emocinių kontaktų metu. Šis tyrimo metodas geras tuo, kad nereikia asmeniui pateikti tiesioginių klausimų apie jo santykius su kitais, bet siūloma pasirinkti tam tikrą asmenį bendrai veiklai. Pasirinkimo kriterijai skiriasi vienas nuo kito veiksmo trukme, veiklos kryptimi, darbo apimtimi. Kaip teigia I. Gailienė (2001, 66), „statusų diferenciacijai išryškėti pakanka vien teigiamų pasirinkimų. <...> sociometrijos metodo modifikacija gali būti diskutuotina, tačiau ji mažiau žeidžia mokinius ir yra etiškesnė negu neigiamo statuso nustatymas“.

Mokiniai buvo apklausiami, siekiant išsiaiškinti jų pasirinkimus pagal tris (mokymosi, laisvalaikio ir pasitikėjimo) kriterijus:

- sėdėjimas viename suole (mokymasis);
- pakvietimas į kiną (laisvalaikis);
- kreipimasis nelaimės atveju (pasitikėjimas).

Apklausiai pasirinkti pagal turinį 1 formalus (sėdėjimo viename suole) ir 2 neformalus (laisvalaikio praleidimas kartu ir pagalbos nelaimės atveju) kriterijai. Formaliu atveju mokinio pasirinkimą nulemia jo vertė dalykinių ryšių sistemoje. Neformaliu kriterijumi numatoma sąveika yra psichologinė. Mokinių santykiai pasiskirsto pagal abipusės simpatijos principą.

Sociometrinėje kortelėje (žr. 1 Priedą) naudojami komunikaciniai – gnostiniai, vienašališki pozityvūs kriterijai (Andrejeva, 1976).

Prieš atliekant tyrimą buvo atliktas pilotazinis tyrimas ketvirtose klasėse, siekiant patikrinti pasirinktų metodikų validumą. Po šio tyrimo paaiškėjo, jog ketvirtų klasių mokiniai dar mažai mąsto apie savo statusą klasėje, galbūt nėra pakankamai įsisažmoninę šio reiškinio, ir buvo gauta mažai atsakymų, susijusių su statuso kėlimo veiksniais (žr. 2 Priedą).

Siekiant nustatyti, kaip mokiniai suvokia savąjį statusą klasėje, greta sociometrinio tyrimo buvo pateikiami analogiški klausimai, kaip ir sociometriniam statusui tirti, tik šiuo atveju buvo klausiama: „Kaip tu manai, kiek tavo bendraklasių pasirinktų tave laisvalaikio, mokymosi veiklai, pagal asmenybės bruožus?“ Kitaip tariant, buvo pateikti visi tie patys klausimai pagal atskirus kriterijus, kaip ir sociometrijoje.

Norint išsiaiškinti, kokiais būdais mokiniai siekia pakelti savo statusą ir kokius bendraklasių statuso kėlimo būdus jie pastebi, buvo pateikti atviro tipo klausimai, kuriais domėtasi: „Ką norėtum ir galėtum padaryti, kad bendraklasiai Tave geriau vertintų?“, „Kaip ir kokiais būdais Tu sieki bendraklasių pripažinimo, įvertinimo?“, „Kaip ir kokiais būdais Tavo bendraklasiai stengiasi būti patrauklesni kitiems?“, „Kaip manai, dėl kokių priežasčių kai kuriuos Tavo bendraklasius mėgsta draugai?“.

Tyrimo organizavimas.

Mokiniams buvo išdalintos sociometrinės kortelės, kuriose išdėstytas klausimų sąrašas ir buvo paaiškinta, kaip reikia atsakyti į pateiktus klausimus. Mokinio prašoma įrašyti savo vardą ir pavardę sociometrinėje kortelėje tam skirtoje vietoje. Atsakydamas į pateiktą klausimą, jis turi įrašyti to grupės asmens, kuris jam labiausiai priimtinas, vardą ir pavardę. Mokinių prašyta nesikalbėti tarpusavyje ir pasistengti nuoširdžiai atsakyti į visus klausimus. Buvo užtikrinamas tyrimo duomenų anonimiškumas tuo aspektu, jog jie reikalingi tyrėjui, siekiant išsiaiškinti tarpusavio santykius klasėje apskritai, nesiorientuojant į individualius tiriamųjų pasisakymus.

Duomenų apdorojimas.

Sociometrinio tyrimo duomenys buvo apdoroti kiekybiniais metodais. Tyrimo rezultatai užrašomi į sociometrines matricas. Apibendrinus jų duomenis, nustatomas kiekvieno grupės nario sociometrinis statusas (S_x):

$$S_x = \frac{\sum x}{N-1} \quad (1);$$

Asmens sociometrinis statusas (S_x) apskaičiuojamas taip (1): kur $\sum x$ yra grupės narių, pasirenkančių asmenį suma, o N - grupės narių skaičius. Sociometriniame tyrime buvo naudojami trys kriterijai, todėl sociometrinis statusas lygus statusų pagal visus kriterijus vidurkiui. Pagal sociometrinį statusą apskaičiuotas populiarumo grupėje rodiklis. Tiriamieji pagal statusą suskirstyti į aukštą (nuo $S_x = 0,733$ iki $S_x = 0,313$), vidutinį (nuo $S_x = 0,312$ iki $S_x = 0,213$) ir žemą (nuo $S_x = 0,212$ iki $S_x = 0,000$) statusą.

Buvo apsibrėžta išsiaiškinti statuso rūšies adekvatumo lygmenį: tiriamieji, kurie įsivaizdavo, jog juos atskiroms veikloms pagal atskirus kriterijus pasirinks du kartus ir daugiau bendraklasių, nei pasirinko faktiškai, buvo priskirti neadekvačiai aukšto suvokto savojo statuso grupei; tiriamieji, kurie tikėjosi, kad jie gaus du kartus ar dar mažiau pasirinkimų, negu jų gavo faktiškai, buvo priskirti neadekvačiai žemo suvokto savojo statuso grupei, o mokiniai, kurie tikėjosi apytiksliai gauti tiek pasirinkimų, kiek ir gavo realiai, buvo priskirti adekvačiai suvokiančiųjų savąjį statusą grupei.

Duomenys apdoroti Microsoft Excel 2007 programa. Faktiško ir suvokto statuso adekvatumo ypatumai nustatyti pagal rezultatų vidurkius.

Statuso kėlimo būdų duomenims apdoroti taikytas kontent analizės metodas – tai formalizuotas dokumentų tyrimo būdas, kuris numato jų turinio vertinimą remiantis požymiais, kurie svarbūs tyrėjui.

Socialiai pageidautinų ir nepageidautinų statuso kėlimo būdų objektyviam įvertinimui tyrėja pasitelkė dar du ekspertus (iš viso -3 ekspertai).

Tiriamieji.

Respondentus sudaro Plungės „Saulės“ gimnazijos 1-4 gimnazinių klasių mokiniai; bendras jų skaičius yra 95 ($n=95$):

- 1 gb klasė – 23 mokiniai: 17 mergaičių ir 6 berniukai;
- 2 gb klasė – 27 mokiniai: 16 mergaičių ir 11 berniukų;
- 3 gb klasė – 23 mokiniai: 18 mergaičių ir 5 berniukai;
- 4 gb klasė – 22 mokiniai: 17 mergaičių ir 5 berniukai.

Respondentai buvo pasirinkti ne atsitiktinai, tyrėja yra šios gimnazijos bendruomenės narė,

todėl:

- turėjo tinkamas sąlygas tiesiogiai stebėti mokinių grupėse vykstančius procesus;
- reikėjo mažesnio adaptacinio laikotarpio prieš atliekamą tyrimą.

Tiriamųjų grupių ypatybės. Tiriamieji yra 15-19 m. amžiaus. Šis amžiaus tarpsnis yra priskiriamas paauglystės ir jaunystės pereinamajam periodui (Žukauskienė, 1996), panašiai šį amžiaus periodą išskiria ir A. Gučas (1990).

4.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Sociometrinis statuso tyrimas apskritai mokymosi, laisvalaikio veikloje, tarpusavio santykiuose yra itin svarbus tiek veiklos kiekybės, tiek kokybės prasme. Šio tyrimo rezultatai atskleidžia grupinės veiklos galimybes, konfliktų prevencijos galimybes, nuostatų kaitos tendencijas. Vyresnėse klasėse, kur klasės kolektyvas susiformavęs, mokinių faktiškasis ir suvoktasis statusas teikia daug vertingos informacijos ir sudaro prielaidas kiekvieno mokinio ir klasės bendro klimato kaitai.

4.2.1. Aukštesniųjų klasių mokinių faktiško ir suvokto savojo statuso lyginamoji analizė

Vyresnėse klasėse pastebima, jog mokinių elgesys ir bendra situacija taip pat kinta, nors tikimasi, jog gimnazijos klasės, kuriose surinkti mokiniai turi atitinkamų gabumų ir žinių, žemo statuso mokinių yra mažesnis kiekis, mokiniai labiau motyvuoti ir pasitikintys savimi, turintys teigiamas nuostatas ne tik į kitus, bet ir į save.

Žemiau bus nagrinėjamas faktiškasis statusas atskirose gimnazijos klasėse, kuris buvo nustatytas naudojant sociometrijos metodą. Siekiant didesnio rezultatų aiškumo, tikslumo, norint išvengti neapibrėžtumo rezultatuose, analizuojama atskirai 1-4 gimnazijos klasėse, kadangi kiekvienoje klasėje susiklosto saviti tarpusavio santykiai ir jų vertinimo galimybės.

Pirmos gimnazijos klasės mokinių pasiskirstymo pagal statusą rodikliai remiantis jau aukščiau minėtais kriterijais (mokymosi, laisvalaikio ir asmenybės bruožų) pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Pirmos gimnazijos klasės mokinių faktiškojo statuso rodikliai pagal atskirus kriterijus (mokymosi, laisvalaikio ir asmenybės bruožų)

Kriterijai	Aukštas	Vidutinis	Žemas
Mokymosi	8,69 %	78,26 %	13 %
Laisvalaikio	13 %	69,56 %	17,4 %
Asmenybės bruožų	4,34 %	69,56 %	26,06 %
Viso vidurkis:	8,68 %	72,46 %	18,86 %

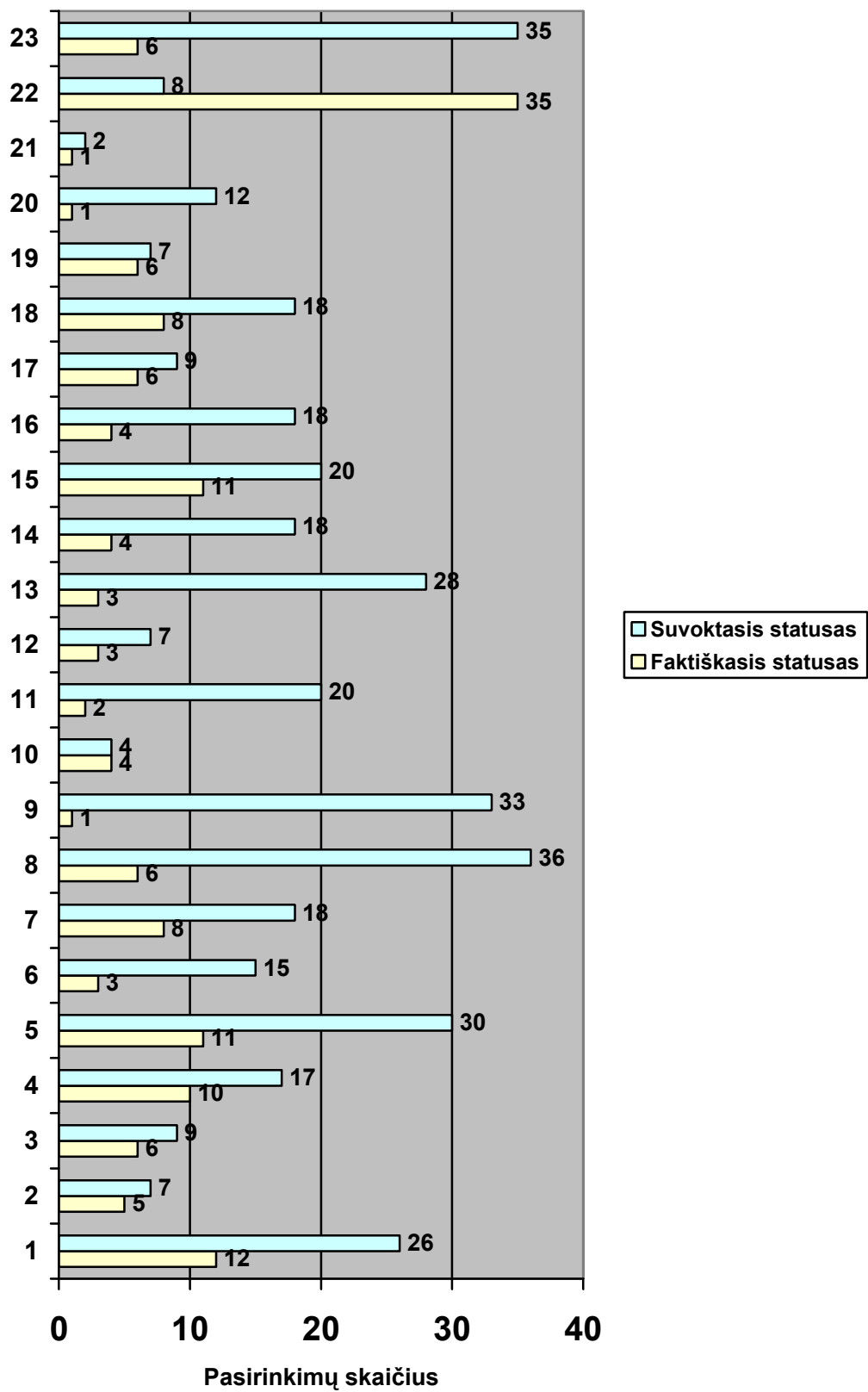
Pirmos gimnazijos klasės mokinių faktiškas statusas klasėje koncentruojasi daugiausia vidutiniame lygyje, ypač išryškėja mokymosi kriterijus (78,26 %), t.y. daugumai mokinių, kaip ir reikėjo tikėtis, buvo priskirtas vidutinis statusas.

Kadangi tyrime dalyvavo gimnazijos, t.y. geriau besimokančių klasių, mokiniai, tikėtasi aukštesnių savo mokymosi vertinimo rezultatų, tačiau aukšto statuso mokinių pagal mokymosi kriterijų yra nedaug (tik 8,69 %). Žemo statuso mokymosi kriterijų atžvilgiu taip pat nėra itin aukšti (13 %). Palyginus su E. Pakalnienės, R. Barkauskienės (2006) atlikto tyrimo duomenimis, paaiškėjo, jog vidutinio statuso grupėje dažniausiai yra didžiausias respondentų kiekis (autorių atlikto tyrimo duomenimis vidutinio statuso grupėje yra 59 % respondentų).

Tyrimo metu ypač kreiptas dėmesys į žemo statuso rodiklius, kadangi šį statusą užimantys mokiniai ir patys turi daug asmeninių, mokymosi, elgesio ir motyvacijos problemų, klasėje jie vienaip ar kitaip paveikia tarpusavio santykius, bendravimo situaciją klasėje. Todėl pirmoje gimnazijos klasėje pastebima, jog asmenybės bruožų kriterijuje žemo statuso mokinių yra pakankamai (26,06 %). Palyginus su E. Pakalnienės, R. Barkauskienės (2006) atlikto tyrimo duomenimis, paaiškėjo, jog žemo statuso grupėje dažniausiai yra apie 27 % respondentų.

Tam, kad mokiniai turėtų stimulą pakelti savo statusą, nes nuo statuso lygio labai priklauso jų savivertė, pasitikėjimas ir pasitenkinimas savimi, o kartu ir sėkmė mokymosi bei tarpasmeninių santykių srityje, buvo siekiama išsiaiškinti, kaip tiriamieji suvokia savąjį statusą klasėje.

Tiriamųjų faktiškojo ir suvoktojo savo statuso rodikliai pateikti 3 paveiksle:

3 pav. Pirmos gimnazijos klasės mokinių faktiškojo ir suvoktojo savo statuso rodikliai

Tiriant suvoktą savąjį statusą, mokinys įsivaizdavo, kad jis gaus dvigubai (ar dar daugiau) pasirinkimų, negu gavo iš tikrųjų, tada tai galima vadinti neadekvačiai aukštu suvoktu savuoju statusu; jeigu mokinys įsivaizdavo, tikėjosi, kad jis gaus dvigubai (ar dar mažiau) pasirinkimų, negu realiai gavo, tada jo suvoktas savasis statusas yra neadekvačiai žemas. Kitais atvejais suvoktasis statusas adekvatus faktiškajam.

Apdorojus duomenis, paaiškėjo, jog dauguma mokinių savąjį statusą klasėje suvokia neadekvačiai. Labiausiai dominuoja itin aukštas suvoktas savasis statusas, kuris identifikuojant save klasėje neatitinka faktiškojo statuso. Pavyzdžiui, 8, 9, 13 ir 23 numeriais pažymėtus tiriamuosius bendraklasiai rinkosi pagal atskirus kriterijus žymiai rečiau, negu jie patys prognozavo, kiek bendraklasių juos pasirinktų mokymosi ar laisvalaikio veikloms arba pagal teigiamus asmenybės bruožus. Kai skirtumas tarp suvoktojo ir faktiškojo statuso – apie 30 pasirinkimų, t.y. šie tiriamieji tikėjosi, jog bendraklasiai juos pasirinks atskiroms veikloms 30 atvejų daugiau, nei juos pasirinko realiai, galima teigti, jog šie mokiniai ypatingai neadekvačiai pervertinantys save pagal visus kriterijus.

4 pav. Pirmos gimnazijos klasės mokinių faktiškojo ir suvoktojo savo statuso rodiklių palyginimas

Palyginus gautus faktiškojo ir suvoktojo savo statuso rodiklius, paaiškėjo, jog bendrame kontekste net 65,2 % pirmos gimnazijos klasės mokinių save vertina neadekvačiai aukštai, tik 30,4 % apklaustų pirmos klasės gimnazistų save vertina adekvačiai. Neadekvataus savęs vertinimo atvejų šioje klasėje yra tik 4,4 %.

Interpretuojant faktiškojo ir suvokto savojo statuso lygmenis ir mokinių pasiskirstymą į atitinkamas grupes, galima manyti, kad mokiniai mano, jog yra bendraklasių mėgiami. Tokiu atveju jie elgiasi neadekvačiai situacijoms ir gali dar labiau pažeminti savo faktiškąjį statusą klasėje; taip pat tokie mokiniai, įsivaizduodami, kad bendraklasiai juos aukštai vertina, nemato prasmės kelti savo statusą. Toks disbalansas gali sutrikdyti šių mokinių ir bendraklasių tarpusavio santykius.

Atkreiptas dėmesys, jog 22 numeriu pažymėtas mokinys atvirksčiai nei visi kiti savo suvoktąjį statusą nurodo keturis kartus mažesnę nei faktiškąjį. Tai neadekvačiai žemo suvoktojo statuso situacija. Tikėtina, kad tie mokiniai, kurių suvoktasis statusas yra neadekvačiai žemas, įsivaizduoja, jog bendraklasiai juos nuvertina, o kadangi kitų vertinimai yra vienas iš savęs vertinimo šaltinių, todėl jie gali nepasitikėti savimi įvairiose veiklos ir bendravimo srityse, o tai savo ruožtu gali pabloginti jų mokymosi veiklos rezultatus, tarpusavio santykius su bendraklasiais, pakeisti jų elgesį vengimo ir saviizoliacijos linkme.

Antros gimnazijos klasės mokinių tyrimo rezultatai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė **Antros gimnazijos klasės mokinių faktiškojo statuso rodikliai pagal atskirus kriterijus (mokymosi, laisvalaikio ir asmenybės bruožų)**

Kriterijus	Aukštas	Vidutinis	Žemas
Mokymosi	3,7 %	77,8 %	18,5 %
Laisvalaikio	3,7 %	74 %	22,3 %
Asmenybės bruožų	3,7 %	74 %	22,3 %
Viso:	3,7 %	75,27 %	21,03 %

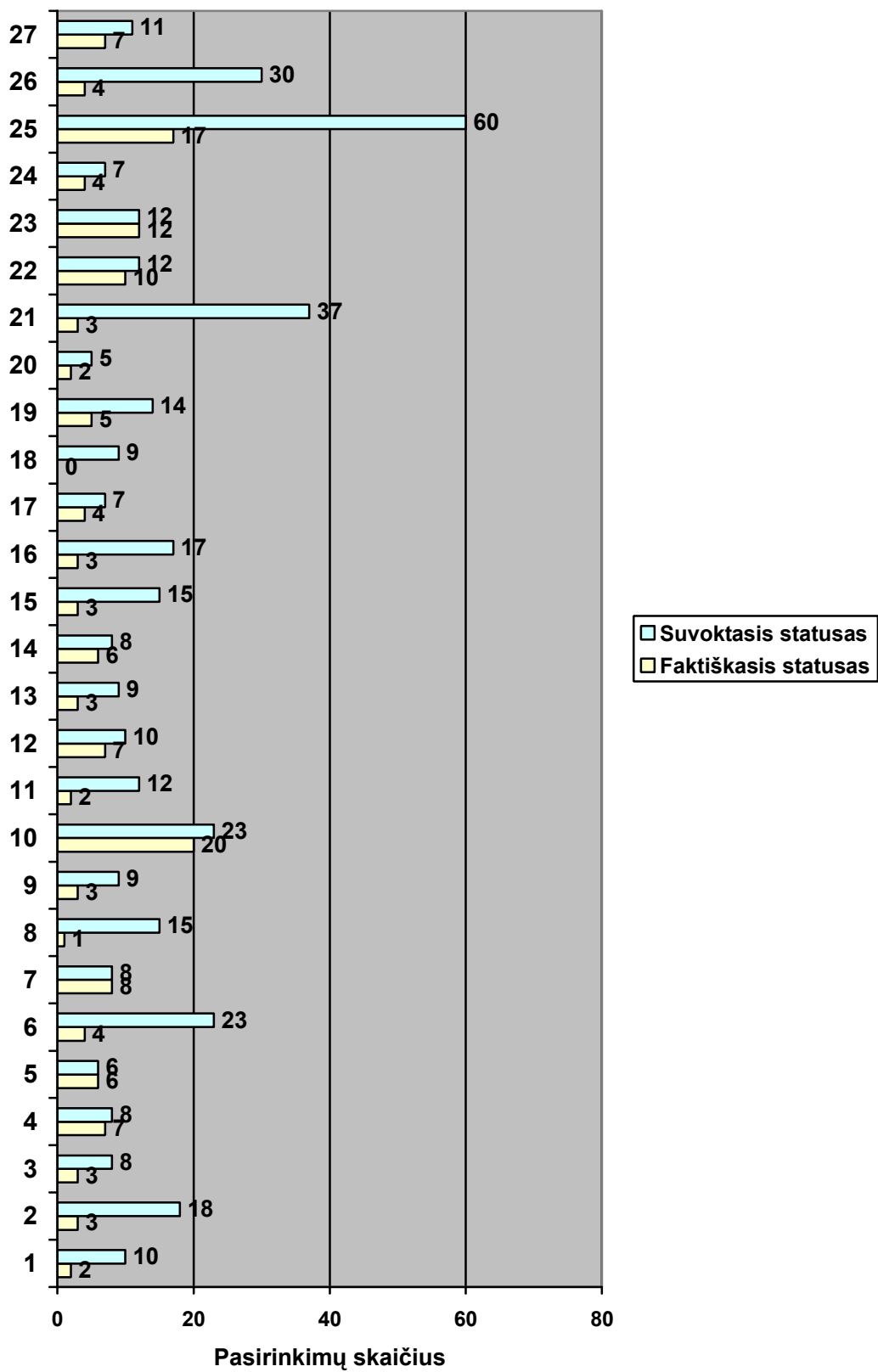
Šiek tiek kitokie rezultatai gauti, apdorojus antros gimnazijos klasės tiriamųjų duomenis, šios klasės mokinių faktiškai suvoktasis statusas taip pat koncentruojasi daugiausia vidutiniame lygyje, daugiausia mokymosi kriterijuje – 77,8 %. Vidutiniškai šios klasės mokiniai save vertina laisvalaikio ir asmenybės bruožų kriterijuose (po 74 %).

Tačiau ryškėja ir žemo statuso pasireiškimas laisvalaikio ir asmenybės kriterijuose (vidurkis – 21,03 %). 18,5 % mokinių žemai save vertina mokymosi kriterijų atžvilgiu. Žemo statuso mokinių yra daugiau nei aukšto. Aukšto statuso lygio situacijoje mokymosi, laisvalaikio ir asmenybės bruožų kriterijuose save nurodo tik 3,7 % šios klasės mokinių.

Šių tendencijų ryškėjimas gali būti siejamas su didesniu reiklumu sau bei galima tarpusavio klasės kolektyvo darnos problema (klasėje tiesiog mažiau tarpusavyje bendraujančių mokinių, visi jie tik kartu mokosi, bendrų poreikių laisvalaikiui, asmenybės atsiskleidimui yra nedaug).

Apibendrintai galima būtų teigti, jog vyresnėse klasėse ryškėja didesnis individualumas, lyginant su pirma gimnazijos klase, atsirado daugiau vidutinio ir žemo statuso mokinių.

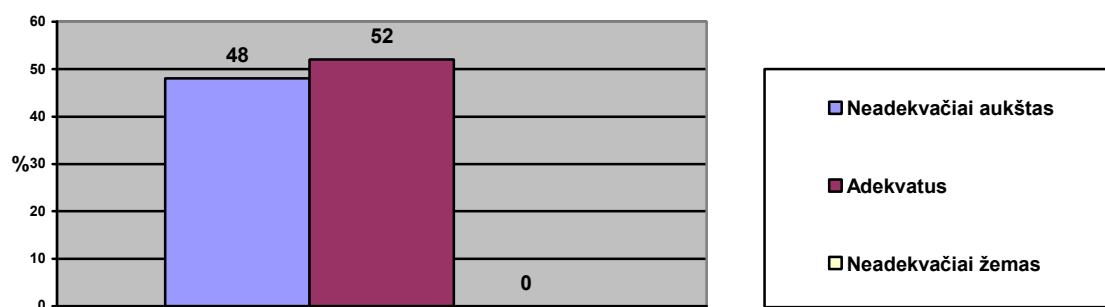
Tiriamųjų faktiškojo ir suvoktojo savo statuso rodikliai pateikti 5 paveiksle:

5 pav. Antros gimnazijos klasės mokinių faktiškojo ir suvoktojo savo statuso rodikliai

Antros gimnazijos klasės mokinių tarpe suvoktojo ir faktiškojo statuso rodikliai pasiskirstę labai panašiai, tačiau suvoktasis statusas daugeliu atveju yra aukštesnis. Bet lyginant su pirmą gimnazijos klase, t.y. 3 ir 4 paveikslų duomenis, jau pastebimi ir tam tikri skirtumai: antros gimnazijos klasės tiriamųjų faktiškojo ir suvokto savojo statuso rodikliai mažiau išsiskiria nei pirmosios. Tai sąlygiškai leidžia interpretuoti, jog antros gimnazijos klasės mokiniai, orientuodamiesi į savo individualumą ir didelių draugysčių klasėje nebuvimą, realiau mato, su kuo ir kada galėtų pramogauti, kieno galėtų prašyti pagalbos ar visiškai atskleisti savo asmenybę.

Ryškesni statuso neatitikimo faktai yra 21, 25 ir 26 numeriais pažymėtų mokinių. Ypač dideliu pasirinkimų skaičiumi skiriasi 25 numerio (faktiškasis – 17, o suvoktasis – net 60 pasirinkimų).

6 pav. Antros gimnazijos klasės mokinių faktiškojo ir suvoktojo savo statuso rodiklių palyginimas

Pagal pareiktus duomenis juos susumavus, paaiškėjo, jog antroje gimnazijos klasėje adekvačiai save vertina 52 % mokinių, neadekvačiai aukšto statuso mokinių yra 48 %. Šie rodikliai išreiškė tai, jog klasėje nėra neadekvačiai žemai save vertinančių mokinių. Tai vėlgi parodo tai, jog mokiniai mano esantys bendraklasių mėgiami ir tai paveikia jų savojo statuso suvokimą bei tarpusavio santykius.

Trečios gimnazijos klasės mokiniai pagal faktiškąjį statusą pasiskirstė taip pat šiek tiek kitaip, nei antros gimnazijos klasės tiriamieji. Šioje klasėje akivaizdžiai sumažėjo žemo statuso mokinių (žr. 3 lentelę):

3 lentelė Trečios gimnazijos klasės mokinių faktiškojo statuso rodikliai pagal atskirus kriterijus (mokymosi, laisvalaikio ir asmenybės bruožų)

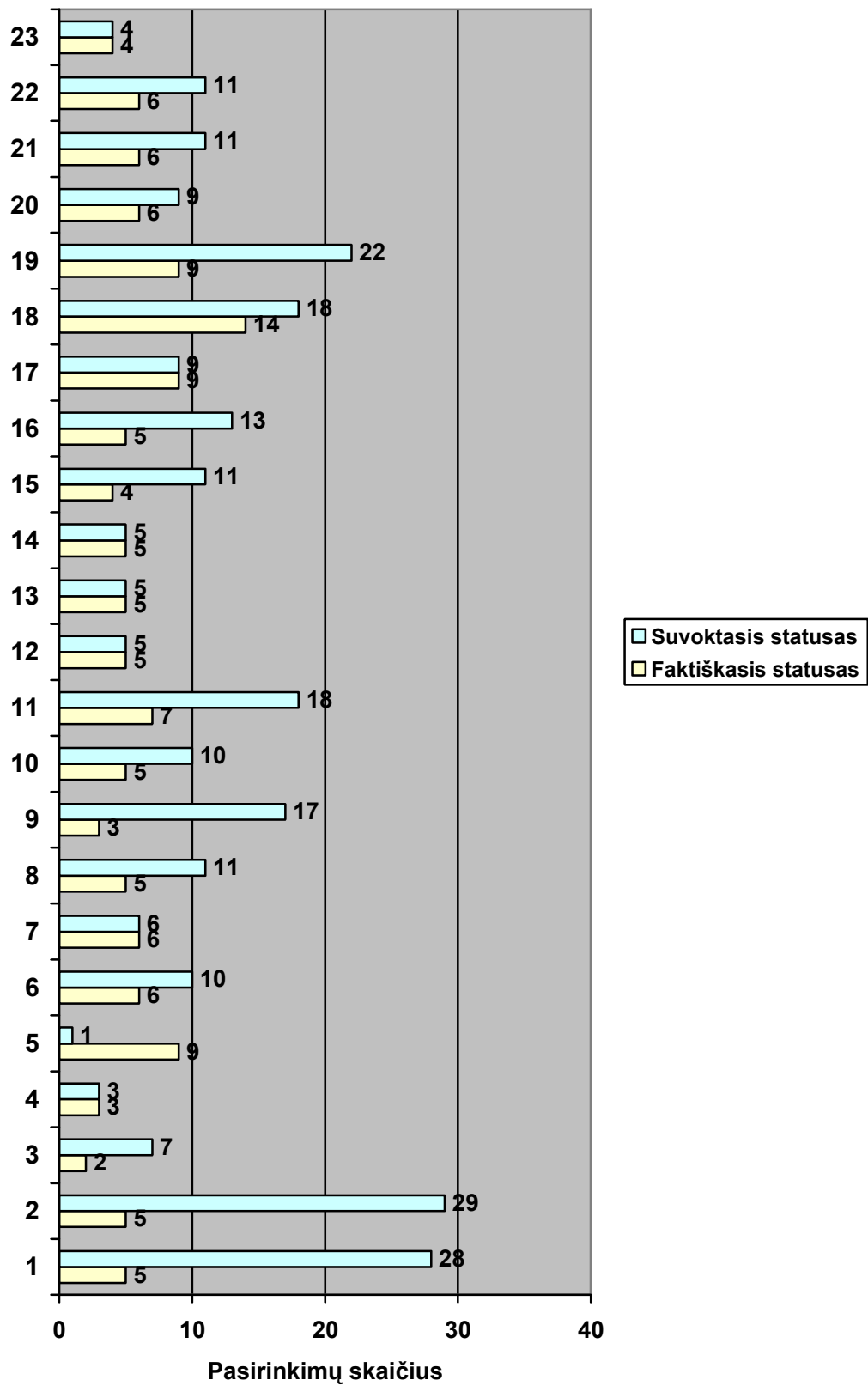
Kriterijus	Aukštas	Vidutinis	Žemas
Mokymosi	4,34 %	82,6 %	8,7 %
Laisvalaikio	4,34 %	91,32 %	4,34 %
Asmenybės bruožų	4,34 %	82,6 %	8,7 %
Viso:	4,34 %	85,31 %	7,25 %

Trečios gimnazijos klasės mokinių suvoktasis savas statusas taip pat koncentruojamas daugiausia vidutiniame lygyje. Vidutinį statusą klasėje užima daugiausiai mokinių pagal visus tris kriterijus. Didžiausias suvoktojo statuso rodiklis yra laisvalaikio kriterijuje (91,32 %). Klasės kolektyve šalia laisvalaikio praleidimo galimybių taip pat vyrauja mokymosi ir asmenybės bruožų kriterijai, tarpusavio santykiai vidutiniame statuse yra vyraujantys.

Aukšto ir žemo statuso rodikliai palyginti su vidutinio statuso rodikliais yra maži. Bet ir vėl aukštą statusą klasėje užimančių mokinių yra mažiau nei žemo statuso.

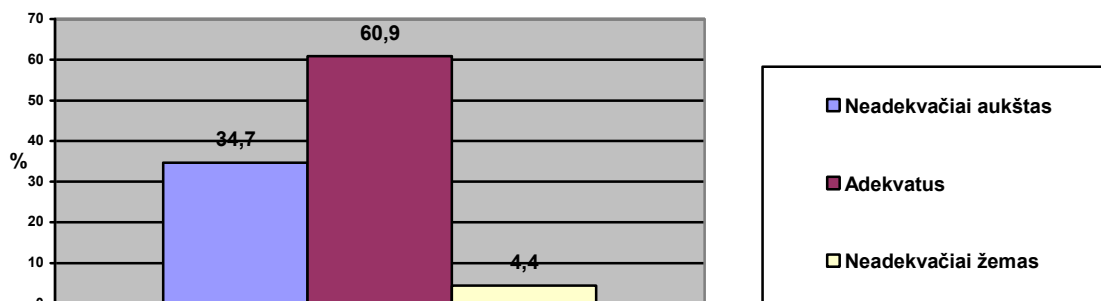
Tai asocijuojama su didesne darna grupinėje veikloje, klasės kolektyvo sugyvenimu, glaudesniais asmeniniais ryšiais.

Atitinkamai trečios gimnazijos klasės faktiškojo ir suvoktojo savo statuso rodikliai pateikti 7 paveiksle:

7 pav. Trečios gimnazijos klasės mokinių faktiškojo ir suvoktojo savo statuso rodikliai

Trečios gimnazijos klasės mokinių tarpe faktiškasis ir suvoktasis statusai pagal pasirinkimų skaičių yra panašūs kaip pirmoje ir antroje gimnazijos klasėse. Kelių mokinių atveju savasis suvoktasis statusas yra akivaizdžiai neatitinkantis: neadekvatūs 1, 2, 9, 11, 19 numeriais pažymėtų mokinių faktiškasis ir suvoktasis statusai skiriasi nuo 11 iki 24 pasirinkimų skaičiumi. Ryškesnių neadekvačiai savęs vertinančių rezultatų nėra. Tik vieno mokinio (5 numerio) savo suvoktasis statusas yra ženkliau (8 pasirinkimų skirtumu) žemesnis nei faktiškasis.

8 pav. Trečios gimnazijos klasės mokinių faktiškojo ir suvoktojo savo statuso rodiklių palyginimas

Išreiškus procentinę išraišką gautus rezultatus, paaiškėjo, jog 60,9 % trečios gimnazijos klasės mokiniai save vertina adekvačiai. 34,7 % šios klasės mokinių faktiškoji ir suvoktojo savo statuso santykyje save vertina neadekvačiai aukštai. Tik 4,4 % trečios gimnazijos klasės mokinių save vertina neadekvačiai žemai.

Kaip ir anksčiau buvo teigiama, galima manyti, jog neadekvačiai žemo suvoktojo statuso mokinys įsivaizduoja, jog bendraklasiai jį nuvertina.

Ketvirtos gimnazijos klasės mokiniai pagal faktiškąją statusą pasiskirstė (žr. 4 lentelę):

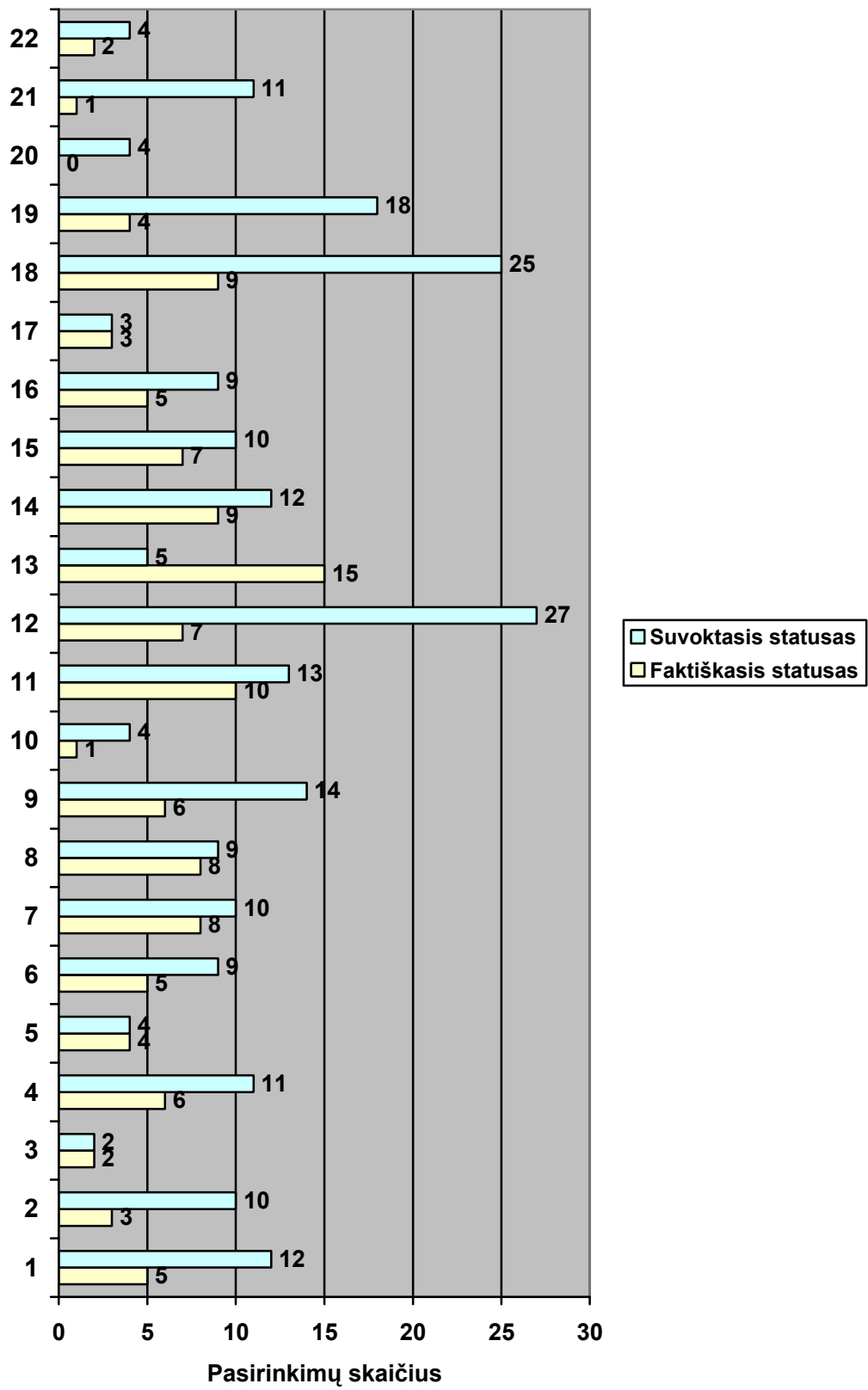
4 lentelė Ketvirtosios gimnazijos klasės mokinių faktiškojo statuso rodikliai pagal atskirus kriterijus (mokymosi, laisvalaikio ir asmenybės bruožų)

Kriterijus	Aukštas	Vidutinis	Žemas
Mokymosi	4,54 %	72,73 %	22,73 %
Laisvalaikio	4,54 %	81,8 %	13,64 %
Asmenybės bruožų	4,54 %	68,19 %	27,27 %
Viso:	4,54 %	74,24 %	21,22 %

Didžiausias mokinių kiekis užėmė vidutinį statusą, didžiausi rodikliai yra laisvalaikio kriterijuje (81,8 %), kadangi paskutinėje – baigiamosioje – klasėje mokiniai palaiko palankius

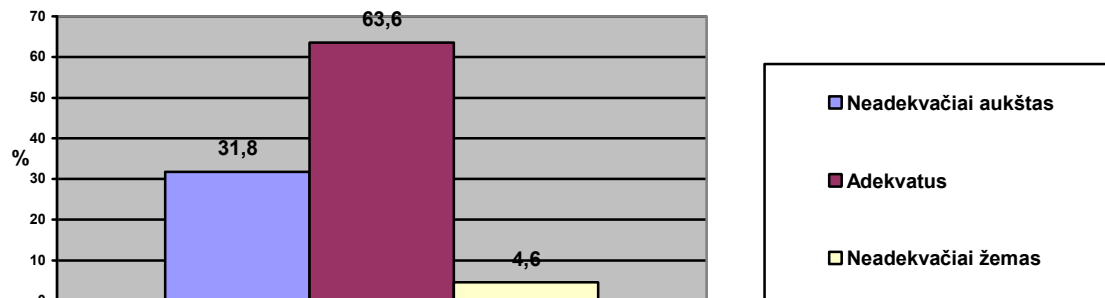
tarpusavio santykius, ir jų suvoktasis savasis statusas yra adekvatus faktiškajam. Tačiau visgi šioje klasėje pasireiškia dideli neadekvačiai žemo statuso rodikliai, ypač asmenybės bruožų kriterijuje. Tai apibendrinant asocijuojasi su asmeninio pasitikėjimo nuvertinimu.

Ketvirtos gimnazijos klasės mokinių suvoktojo ir faktiškojo statuso rodiklių palyginimas pateiktas 9 paveiksle:

9 pav. Ketvirtos gimnazijos klasės mokinių faktiškojo ir suvoktojo savo statuso rodikliai

Kaip ir žemesnėse klasėse, taip ir ketvirtoje gimnazijos klasėje išryškėja kelių mokinių statuso neatitikimo situacija (12, 18 ir 19 numeriais pažymėtų mokinių suvoktasis statusas skiriasi nuo 14 iki 20 pasirinkimų).

10 pav. Ketvirtos gimnazijos klasės mokinių faktiškojo ir suvoktojo savo statuso rodiklių palyginimas

Paveiksle pateikti duomenys rodo, jog adekvačiai save vertinantys mokiniai sudaro didesnę apklaustųjų klasėje dalį – 63,6 %. Neadekvačiai aukšto savęs vertinimo sudaro 31,8 %, tad neadekvačiai žemo vertinimo tėra tik 4,6 %.

Vyresnėse klasėse labai aukšto statuso mokinių skaičius proporcingai mažėja. Manoma, kad tam turi įtakos paauglių ir jaunuolių vertybių sistemos formavimasis, kintančios pažiūros, jų pačių griežtesnis vertinimas.

Atliekant sociometrinių tyrimą paaiškėjo, jog I-IV gimnazijos klasėse mokiniai pagal statuso suvokimo adekvatumą yra pasiskirstę gana netolygiai. Statuso adekvatumas vertinamas:

- neadekvačiai žemas – kai mokinių suvoktasis statusas yra mažesnis nei faktiškasis;
- adekvačiai suvoktas – kai faktiškojo ir suvoktojo statuso rodikliai panašūs, kai pasirinktas statusas viršija esantį 5 pasirinkimų ribose;
- neadekvačiai aukštas – kai faktiškojo ir suvoktojo statuso skirtumas yra didesnis nei 5 pasirinkimai (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Aukštesniųjų klasių moksleivių faktiško ir suvokto savojo statuso adekvatumo rodikliai atskirose klasėse

Faktiško ir suvokto statuso adekvatumo lygmenys	Tiriamųjų klasės			
	Pirmoji gimnazijos klasė	Antroji gimnazijos klasė	Trečioji gimnazijos klasė	Ketvirtoji gimnazijos klasė
Neadekvačiai žemas	4,4 %	0 %	4,4 %	4,6 %
Adekvačiai suvoktas	30,4 %	52 %	60,9 %	63,6 %
Neadekvačiai aukštas	65,2 %	48 %	34,7 %	31,8 %

Lentelėje pateikti duomenys rodo, jog neadekvačiai žemo statuso suvokimo lygio kaita pagal klases yra labai panaši, tik antroje gimnazijos klasėje šio lygmens nėra nustatyta; neadekvačiai žemo lygio suvokimas pradeda ryškėti tik trečioje gimnazijos klasėje, o ketvirtoje gimnazijos klasėje išlieka toks pat.

Adekvačiai suvokto savojo statuso rodikliai su mokymosi trukme tolygiai didėja. Adekvačiai suvokto statuso rodikliai apibendrintai rodo, jog tik nedaugelis pirmos gimnazijos klasės mokinių priskirti šio statuso lygiui. Kiekviena klase šiai grupei priklausančių tiriamųjų vis daugėja. Jeigu palygintume adekvataus savo statuso suvokimo rodiklius, tai pastebėtume, kad adekvatumo lygmuo su klase padidėja beveik 2 kartus. Tai reiškia, jog mokinių savimonė ir savianalizė, jų savęs suvokimo bendraklasių vertinimo kontekste labai išauga, padidėja. Tokie rezultatai gali būti vertini labai pozityviai. Juk siekiamybė – adekvatumas. Aukščiausi adekvataus savo statuso suvokimo rodikliai yra paskutinėje klasėje.

Neadekvačiai aukšto statuso lygmenyje taip pat matosi dinamika, priklausomai nuo tiriamųjų klasės, o kartu – ir amžiaus, kuris daro įtaką kognityvinei ir psichosocialinei mokinių brandai, neadekvačiai aukšto savojo statuso vertinimas mažėja (beveik du kartus). Neadekvačiai aukštas mokinių statuso suvokimo lygis ypač ženklus pirmoje gimnazijos klasėje (net 65,2 %), taip pat jis padidėjęs ir antroje gimnazijos klasėje (48 %). Tačiau trečioje ir ketvirtoje gimnazijos klasėse neadekvačiai aukšto suvokimo lygis yra menkesnis.

Atitinkami rodikliai rodo, jog pirmieji mokymosi metai gimnazijoje sudaro apgaulingą ir mokinių savivokos bei savivertės pokytį: pats gimnazijos klasės statusas, pokyčiai dėl galimybės mokytis stipresnėje klasėje.

Tyrimo metu paaiškėjo, jog realiai pirmoje ir antroje gimnazijos klasėje faktiškasis statusas visada buvo mažesnis nei suvoktasis. Trečioje ir ketvirtoje gimnazijos klasėse faktiškasis ir suvoktasis statusai ir jų rodikliai daugiau ar mažiau supanašėjo. Apibendrinus galima teigti, jog pirmų dviejų gimnazijos klasių mokinių savojo statuso suvokimo lygis yra aukštas ir neadekvačiai

aukštas. Vyresnėse klasėse neadekvačiai žemo savojo statuso suvokimo faktų neišryškėjo.

Tai reiškia, jog brandos procesas ir grupės (klasės) funkcionavimas bei struktūra, mokinių amžius ir asmenybės brandos ypatybės paveikia tarpusavio santykius ir statuso dinamiką.

4.2.2. Aukštesniųjų klasių mokinių statuso kėlimo būdų analizė

Mokymasis ir buvimas klasėje, grupelėse, paveikia pačius mokinius ir jų poreikius prisitaikyti bei kelti savo statusą. Mokiniai visada randa būdų, kaip įtvirtinti save grupėje ir patikti kitiems.

Statuso kėlimo būdai gali būti efektyvūs ir neefektyvūs, tačiau šiame tyrime tai neanalizuota, nes tokiu atveju būtina tirti klasėje vyraujančias vertybes – nuo kurių priklauso tos grupės statuso kėlimo būdų efektyvumas. Jeigu klasės vertybės nevisai sutampa su socialinėmis, visuomeninėmis vertybėmis, statuso kėlimo būdai toje klasėje gali būti efektyvūs, bet traktuotini, kaip socialiai nepageidautini. Tarkim, paauglystės amžiuje rūkymas simbolizuoja priartėjimą prie suaugusių grupės, tuomet rūkantys mokiniai gali pasikelti savo statusą klasėje, tačiau socialiai tai nėra pageidautina.

Taigi, kas vienoje klasėje yra efektyvu, kitoje gali būti neefektyvu ir atvirkščiai.

Aukštesniųjų klasių mokinių grupėse, kaip ir kitokio pobūdžio grupėse, yra išskiriama statusų hierarchija, kadangi kiekvienas grupės narys, veikdamas grupėje, siekia pakelti savo statusą.

Norint išsiaiškinti, kokiais būdais aukštesniųjų klasių mokiniai mėgina pakelti savo statusą klasėje ir kokius statuso kėlimo būdus jie pastebi naudojant kitus bendraklasius, tiriamiesiems buvo užduoti klausimai: „Ką norėtum ir galėtum padaryti, kad bendraklasiai Tave geriau vertintų?“, „Kaip ir kokiais būdais Tu sieki bendraklasių pripažinimo, įvertinimo?“, „Kaip ir kokiais būdais Tavo bendraklasiai stengiasi būti patrauklesni kitiems?“, „Kaip manai, dėl kokių priežasčių kai kuriuos Tavo bendraklasius mėgsta draugai?“.

Tiriamųjų atsakymai buvo apdorojami kontentanalizės būdu, t.y. iš pateiktų tiriamųjų samprotavimų buvo atrinkti ir užfiksuoti prasminiai vienetai, kurių pagrindu buvo daromi semantiniai apibendrinimai, suformuluojant pagal bendras prasmes subkategorijas ir kategorijas, taip pat buvo paskaičiuoti kategorijų reitingai, norint pastebėti, kokias prasmes, kokius statuso kėlimo būdus respondantai išsako dažniausiai, o kokius – rečiau.

6 lentelė **Aukštesniųjų klasių mokinių socialiai pageidautini pastebėti statuso kėlimo būdai**

Kategorijos	Subkategorijos	Subkategorijų reitingai	Tipiški pavyzdžiai
Teigiami asmenybės bruožai (reitingas 195)	Atvirumas	45	<i>Nebijo išsipasakoti</i>
	Tolerancija	36	<i>Kai priima tokį, koks esu</i>
	Linksmumas	32	<i>Moka pralinksminti</i>
	Nuoširdumas	29	<i>Nuoširdžiai užjaučia nesėkmės metu</i>
	Supratingumas	25	<i>Kai gali mane suprasti iš pusės žodžio; Kai turim savo simbolius ir mane supranta;</i>
	Malonumas	16	<i>Yra malonus; moka maloniai elgtis;</i>
	Aktyvumas	12	<i>Visur dalyvauja;</i>
Aukšti bendrieji gebėjimai (80)	Bendravimas	22	<i>Bendrauja kaip su sau lygiu;</i>
	Išklausymas	21	<i>Moka išklaudyti;</i>
	Pagalbos teikimas	20	<i>Gali man padėti; sudaro galimybę pagalbai;</i>
	Protingumas	17	<i>Daug išmano ir žino;</i>
Patraukli išvaizda (8)	Malonus kvapas	4	<i>Tiesiog stengiasi nesmirdėti;</i>
	Neišskirtinė išvaizda	4	<i>Neišsiskiria iš kitų savo įvaizdžiu; patrauklus;</i>

Išanalizavus mokinių pateiktus atsakymus pagal atskiras prasmes, buvo įmanoma išskirti tris esmines kategorijas, kurios atspindi labiausiai apibendrintus socialiai pageidautinus mokinių statuso klasėje kėlimo būdus: teigiamus asmenybės bruožus, aukštus bendruosius gebėjimus ir išvaizdos patrauklumą.

Taigi pagal lentelėje pateiktus duomenis galime manyti, jog tiriamieji mėgina pakelti savo statusą klasėje remdamiesi ir, tikėtina, demonstruodami savo teigiamas asmenybės savybes. Asmenybės savybių kategorija yra aukščiausioje pozicijoje pagal kategorijų reitingus (bendras šios kategorijos reitingas – 195 prasminiai vienetai). Pagrindiniai tiriamųjų nurodyti socialiai pageidaujami statuso kėlimo būdai teigiamų asmenybės bruožų išskirtose subkategorijose atsispindi: atvirumas (45 prasminiai vienetai), tolerancija (36 prasminiai vienetai), linksmumas (32 prasminiai vienetai).

Antroje pozicijoje yra aukštų bendrų gebėjimų kategorija (reitingas – 80 prasminių vienetų), išskiriami šie: bendravimas (22 prasminiai vienetai), išklauskymas (21 prasminiai vienetai) (žr. 6 lentelę). Patraukli išvaizda bendraklasių statuso kėlimui taip pat turi poveikį (8 prasminiai vienetai).

7 lentelė **Aukštesniųjų klasių mokinių socialiai pageidaujami asmeniniai statuso kėlimo būdai**

Kategorijos	Subkategorijos	Subkat. reitingai	Tipiški pavyzdžiai
Teigiami asmenybės bruožai (118)	Supratingumas	26	<i>Stengiuosi visus suprasti; labai svarbus supratimas;</i>
	Tolerancija	24	<i>Priimu kitus tokius, kokie jie yra, esu tolerantiškas;</i>
	Atvirumas	18	<i>Gebu atsiskleisti; palaikau šiltesnius santykius;</i>
	Nuoširdumas	14	<i>Nuoširdžiai vertinu; esu nuoširdus;</i>
	Linksmumas	12	<i>Moku pralinksminti;</i>
	Malonumas	12	<i>Stengiuosi būti malonus;</i>
	Aktyvumas	12	<i>Aktyviai dalyvauju;</i>
Aukšti bendrieji gebėjimai (80)	Bendravimas	25	<i>Labai svarbu aktyviai dalyvauti; stengiuosi būti aktyvus;</i>
	Išklausymas	21	<i>Išklausyti būtina mokėti;</i>
	Protingumas	14	<i>Svarbu būti protingu;</i>
	Pagalbos teikimas	12	<i>Teikti pagalbą; padėti;</i>
	Diskutavimas	8	<i>Įsijungti į pokalbį.</i>

Socialiai pageidaujamų asmeninio statuso kėlimo būdų visuma sudarė dvi pagrindines kategorijas: teigiamus asmenybės bruožus (118 prasminių vienetų) ir aukštus bendruosius gebėjimus (80 prasminių vienetų). Lentelės duomenis palyginus su 6 lentele, paaiškėjo, jog neišryškėjo išvaizdos kategorijos.

Todėl galima teigti, jog įsivaizduojami statuso kėlimo būdai akcentuoja ir išryškina asmens išvaizdos svarbą, kadangi kitas asmuo turi būti patrauklus ir priimtinas. Iš esmės tai paauglystėje ir ankstyvoje jaunystėje išvaizdos vertinimo situacija yra viena svarbiųjų: dėl brendimo, neatpažįstamos kūno brandos. Tarp socialiai pageidautinų statuso kėlimo būdų tiriamiesiems nefigūruoja patraukli išvaizda, tik šį aspektą, būdą sureiškina atskiri tiriamieji, paaugliai ir jaunuoliai asmeniškai.

Teigiamų asmenybės bruožų kategorijoje kaip svarbiausios subkategorijos išskirtos supratingumas (26 prasminiai vienetai) ir tolerancija (24 prasminiai vienetai), aukštų bendrųjų gebėjimų subkategorijoje išskirtas bendravimas (25 prasminiai vienetai) ir išklauskymas (21 prasminiai vienetai).

Nagrinėjant asmenybės savybių reikšmę paauglių statusui, buvo svarbu išsiaiškinti, kokias savybes vertina mokiniai ir kaip įvertina patys save. Nagrinėjant šį klausimą paaiškėjo, kad draugiškumas, sąžiningumas ir mokėjimas bendrauti yra reikšmingiausios savybės, kurias vertina visų grupių paaugliai ir jaunuoliai. Patrauklūs teigiami asmenybės bruožai suteikia galimybę pakelti savo asmeninį statusą; ar kiti bendraklasiai taip pasikelia savo statusą, t.y. ar bendraklasiai vieni kitus už tai labiau vertina. Paaugliams ir ankstyvojo amžiaus jaunuoliams tampa labai svarbios šios asmenybės savybės kaip: draugiškumas, mokėjimas bendrauti, nuovokumas, sąžiningumas, nuoširdumas ir kitos (Gučas, 1990).

Apibendrinus galima teigti, jog nurodant asmeninius įsivaizduojamus ir pastebėtus savojo statuso kėlimo būdus ir jų bruožus, išskirtos panašios tendencijos: supratingumas, tolerancija, bendravimas.

Tenka pastebėti, jog mokiniai, norėdami pakelti savo statusą klasėje, dažnai naudoja ir socialiai nepageidautinus jo kėlimo būdus. Tokiu atveju galimas atvirkštinis reiškinys: norėdami būti bendraklasių įvertinti ir pripažinti, tokie mokiniai tik pablogina savo situaciją klasėje ir nepasiekia norimo rezultato. Tarkim. Kažkurie mokiniai demonstruoja savo išskirtinę išvaizdą, prabangią aprangą ir t.t., tačiau bendraklasiams tai sukelia ne simpatiją, o antipatiją, sąlygotą ne tiek geresnės materialinės padėties ar individualaus stiliaus, bet dėl demonstratyvaus noro parodyti bendraklasiams savo pranašumą. Žemiau pateikiame duomenis, atspindinčius mokinių socialiai nepageidautinus statuso kėlimo būdus, kuriuos išsakė patys tiriamieji.

8 lentelė **Socialiai nepageidaujami pastebėti statuso kėlimo būdai**

Kategorijos	Subkategorijos	Subkategorijų reitingai	Tipiški pavyzdžiai
Neigiami asmenybės bruožai (89)	Maivymasis	35	<i>Maivosi, save visaip išaukština;</i>
	Pataikavimas	23	<i>Stengiasi įtikti; lenda į akis;</i>
	Pagyros	20	<i>Nuolat giriasi pasiekimais, materialinėmis vertybėmis;</i>
	Veidmainystė	20	<i>Veidmainiauja; yra nepatikimi, pritaria, bet ir išduoda;</i>
Demonstratyvi išvaizda (85)	Išskirtinis stilius	68	<i>Labai daug dažosi, iššaukiančios šukuosenos, apranga</i>
	Prabangos demonstravimas	14	<i>Prabangūs rūbai;</i>
	Materialinių vertybių demonstravimas	3	<i>Vairuoja mašiną; turi daug pinigų;</i>
Nepatrauklus, atstumiantis elgesys (62)	Apkalbos	38	<i>Šmeižia, apkalba;</i>
	Išsišokimai	24	<i>Negražiai kalba; išsišoka prieš mokytojus ir kitus mokinius;</i>

Pagal lentelėje pateiktus duomenis, galima matyti, jog socialiai nepageidaujami pastebėti statuso kėlimo būdai atspindi pakankamai neigiamas aukštesniųjų klasių mokinių savybes, kuriomis pasižymi jų bendraklasiai, ir tai nepadaeda kelti jų statuso. Kategorijų išskyrimė vyrauja neigiamos asmeninės savybės (89 prasminiai vienetai).

Tarp neigiamų asmeninių savybių dažniausiai minimas polinkis maivytis (demonstratyvumo situacija) (35 prasminiai vienetai) bei pataikavimas. Jaunimas nemėgsta ir veidmainių, stengiasi tokius išskirti.

Išvaizda, kuri minėta pastebėtų statuso kėlimo būdų lentelėje (6 lentelėje), nepageidujamų statuso kėlimo būdų tarpe virsta netinkamais kėlimo būdais: dėl pernelyg pabrėžiamo stiliaus (68

prasminiai vienetai), puikavimosi.

Buvo išskirta dar viena kategorija – tai atstumiantis bendraklasių elgesys, kuriame vyrauja apkalbos – kaip netinkamo elgesio bruožas.

9 lentelė **Socialiai nepageidaujami asmeninio statuso kėlimo būdai**

Kategorijos	Subkategorijos	Subkategorijų reitingai	Tipiški pavyzdžiai
Neigiami asmenybės bruožai (87)	Apsukrumas	20	<i>Greitai prisitaikau, moku išsisukti;</i>
	Pataikavimas	18	<i>Kartais tenka būti pernelyg maloniam;</i>
	Savanaudiškumas	17	<i>Dėl savęs tenka stengtis</i>
	Maivymasis	16	<i>Tenka pasirodyti prieš kitus;</i>
	Pagyros	16	<i>Mėgstu pasigirti;</i>
Nepatrauklus, atstumiantis elgesys (40)	Apkalbos	20	<i>Katrais tenka paaiškinti situaciją;</i>
	Jėga	10	<i>Negali būti silpnas;</i>
	Išsiokimai	10	<i>Reikia save apginti;</i>
Demonstratyvi išvaizda (19)	Išskirtinis stilius	19	<i>Norisi atrodyti savaip;</i>

Nepageidaujamų asmeninio statuso kėlimo būdų tarpe yra panašios kategorijos ir jų subkategorijos. Jaunimas vertindamas save nurodo šiek tiek mažiau, tačiau įvairių savybių ir statusą menkinančių būdų. Visgi pirmąją neigiami asmenybės bruožai.

Šio amžiaus tarpsnio mokiniai labai smerkia veidmainystę, žodžio nesilaikymą, atsisakymą padėti, demonstratyvų elgesį.

Mokiniai draugiškumą ir mokėjimą bendrauti vertina labiausiai, tačiau taip pat jiems yra svarbi jėga bei apsukrumas. Jie išskirdami savybes, kuriomis pasižymi patys, apsukrumą iškelia į vieną iš pirmų pozicijų pagal svarbą.

Paaugliams yra labai svarbus teisingumas, jie labai jautrūs neteisingam vertinimui, taip pat sunkiai išgyvena neteisingą kitų vertinimą. Jie tuojau lygina vienas kito poelgius, žinias ir siekia, kad būtų atitinkamai, teisingai įvertinti.

Dar svarbu pastebėti, kad labai mokiniai nemažą dėmesį skiria pataikavimui ir savanaudiškumui. Tai socialiai nepageidautinos savybės, bet kai kuriose klasėse jos yra efektyvus būdas pasikelti statusui. Šios savybės, jų nuomone, reikšmingos klasės bendruomenėje ir asmeniškai kiekvienam mokiniui, taip pat jie prisipažįsta, kad savanaudiškumu ir net agresyvumu pasižymi patys. Vadinasi, savybėmis, kurias išskyrė kaip neigiamas, mokiniai jomis didžiuojasi, nes jų dėka galima išsikovoti gerą padėtį.

Paauglystės ir ankstyvosios jaunystės asmens gyvenimo stilių lemia ir mokinio socialinis vaidmuo, kurį prisiima besimokant mokykloje. Mokinių statusą galima pasikelti ir atliekant tam tikrus socialinius vaidmenis klasėje – teigiamus ar netgi neigiamus – turi savitą gyvenseną, kalbėjimo normas, elgesio manieras, skonį, tradicijas ir įpročius. Mokinių grupė – tai dirbtinai

sudaryta oficiali grupė, kurios sudarymo principas yra atsitiktinis, tačiau jungia bendras tikslas – vidurinio išsilavinimo įgijimas.

Bendra veikla, betarpiškas bendravimas, fizinė erdvė ir narystės grupėje jausmas - „mes“. Grupės nariai identifikuojausi su grupe, jeigu joje patenkinami jų poreikiai, o svarbiausi poreikiai – pripažinimo ir įvertinimo. Būtent šie poreikiai ir yra tiesiogiai susiję su mokinių statuso lygiu klasėje. Todėl siekiamybė – aukštesnis mokinių statusas klasėje.

Apibendrinus galima teigti, jog socialiai pageidaujami ir socialiai nepageidaujami statuso kėlimo būdai aukštesnėse klasėse yra įvairūs ir daugialypiai. Vertinamos visos priimtinos ir teigiamos asmeninės savybės. Įsivaizduojamų ir realių statuso kėlimo būdų nurodyme dominuoja teigiami asmenybės bruožai, aukšti gebėjimai ir išvaizdos patrauklumas. Vertinant savo ir kitų nepageidaujamus statuso kėlimo būdus, mokiniai išskyrė neigiamas asmenines savybės, kurios gali būti pritaikytos ir statuso kėlimo galimybėms.

IŠVADOS

1. Atlikus tyrimą ir apdorojus duomenis paaiškėjo, jog iškeltos hipotezės pasitvirtino: aukštesniųjų klasių mokinių faktiškasis ir suvoktasis statusas žymiai skiriasi kiekybine, o kartu – ir kokybine išraiška. Taip pat aukštesniųjų klasių moksleiviai dažniau naudoja socialiai pageidautinus nei socialiai nepageidautinus statuso kėlimo būdus.
2. Atlikus mokslinės literatūros teorinę analizę, paaiškėjo, jog mokinių ir jų veiklos grupėje, socializacijos apraiškų pobūdis ir kiti psichopedagoginiai aspektai pastebimi klasės klimato raiškoje, kur atskiros grupelės, sudarydamos visumą, keičia tarpusavio santykius. Statuso diferenciacija yra neišvengiama kiekvienoje grupėje. Ji susiformuoja per tam tikrą laiką, tarpusavyje sąveikaujant skirtingiems grupės nariams.
3. Siekiant išsiaiškinti, kaip aukštesniųjų klasių mokiniai pasiskirstė pagal sociometrinį statusą, apibendrinus gautus tyrimo rezultatus, paaiškėjo, jog statuso kaita mokymosi eigoje taip pat kinta. Analizuojant sociometrinio (faktiškojo) statuso dinamiką nuo pirmos iki ketvirtos gimnazijos klasės, pastebima, kad šiek tiek sumažėjo aukštą statusą užimančių mokinių, padaugėjo vidutinio statuso moksleivių grupė. Itin reikšminga tai, jog su kiekviena klase mažėjo žemą statusą užimančių mokinių kiekis. Tikėtina, jog kuo aukštesnėje klasėje mokinys mokosi, tuo jis tampa sąmojingesnis, tolerantiškesnis kitų bendraklasių atžvilgiu, o tai savo ruožtu stimuliuoja geresnius tarpusavio santykius grupėje.
4. Nagrinėjant respondentų faktiškojo ir suvoktojo savojo statuso santykį, paaiškėjo, jog dauguma mokinių savąjį statusą klasėje suvokia neadekvačiai. Labiausiai dominuoja itin aukštas suvoktas savasis statusas, kuris identifikuojant save klasėje neatitinka faktiškojo statuso. Net 65,2 % pirmos gimnazijos klasės mokinių save vertina neadekvačiai aukštai, tik 30,4 % apklaustų pirmos klasės gimnazistų save vertina adekvačiai. Antros gimnazijos klasės tiriamųjų duomenimis, šios klasės mokinių faktiškai suvoktasis statusas taip pat koncentruojasi vidutiniame lygyje, daugiausia mokymosi kriterijuje – 77,8 %. Vidutiniškai šios klasės mokiniai save vertina laisvalaikio ir asmenybės bruožų kriterijuose (po 74 %). Vyresnėse klasėse ryškėja didesnis individualumas, lyginant su pirma gimnazijos klase, atsirado daugiau vidutinio ir žemo statuso mokinių. Net ir trečioje gimnazijos klasėje vidutinį statusą užima daugiausiai mokinių pagal visus tris kriterijus. Didžiausias suvoktojo statuso rodiklis yra laisvalaikio kriterijuje (91,32 %). Ketvirtoje gimnazijos klasėje mokiniai palaiko palankius tarpusavio santykius, ir jų suvoktasis savasis statusas yra adekvatus.
5. Dauguma mokinių savąjį statusą klasėje suvokia neadekvačiai. Labiausiai dominuoja itin aukštas suvoktas savasis statusas, kuris identifikuojant save klasėje neatitinka faktiškojo statuso. Antros gimnazijos klasės mokinių tarpe suvoktojo ir faktiškojo statuso rodikliai

pasiskirstę labai panašiai, tačiau suvoktasis statusas daugeliu atveju yra aukštesnis. Bet lyginant su pirma gimnazijos klase, pastebimi ir tam tikri skirtumai: antros gimnazijos klasės tiriamųjų faktiškojo ir suvokto savojo statuso rodikliai mažiau išsiskiria nei pirmosios. Trečios gimnazijos klasės mokinių tarpe faktiškasis ir suvoktasis statusai pagal pasirinkimų skaičių yra panašūs kaip pirmoje ir antroje gimnazijos klasėse. Kelių mokinių atveju savasis suvoktasis statusas yra akivaizdžiai neatitinkantis. Kaip ir žemesnėse klasėse, taip ir ketvirtoje gimnazijos klasėje išryškėja kelių mokinių statuso neatitikimo situacija. Interpretuojant faktiškojo ir suvokto savojo statuso lygmenis ir mokinių pasiskirstymą į atitinkamas grupes, galima manyti, kad mokiniai mano, jog yra bendraklasių mėgiami. Tokiu atveju jie elgiasi neadekvačiai situacijoms ir gali dar labiau pažeminti savo faktiškąjį statusą klasėje; taip pat tokie mokiniai, įsivaizduodami, kad bendraklasiai juos aukštai vertina, nemato prasmės kelti savo statusą.

6. Tyrimo metu paaiškėjo, jog realiai pirmoje ir antroje gimnazijos klasėje faktiškasis statusas visada buvo mažesnis nei suvoktasis. Trečioje ir ketvirtoje gimnazijos klasėse faktiškasis ir suvoktasis statusai ir jų rodikliai daugiau ar mažiau supanašėjo. Apibendrinus galima teigti, jog pirmų dviejų gimnazijos klasių mokinių savojo statuso suvokimo lygis yra aukštas ir neadekvačiai aukštas. Vyresnėse klasėse neadekvačiai žemo savojo statuso suvokimo faktų neišryškėjo.
7. Socialiai pageidaujami ir socialiai nepageidaujami statuso kėlimo būdai aukštesnėse klasėse yra įvairūs ir daugialypiai. Vertinamos visos priimtinos ir teigiamos asmeninės savybės. Įsivaizduojamų ir realių statuso kėlimo būdų nurodyme dominuoja teigiami asmenybės bruožai, aukšti gebėjimai ir išvaizdos patrauklumas. Nurodant asmeninius įsivaizduojamus ir pastebėtus savojo statuso kėlimo būdus ir jų bruožus, išskirtos panašios tendencijos: supratingumas, tolerancija, bendravimas. Vertinant savo ir kitų nepageidaujamus statuso kėlimo būdus, mokiniai išskyrė neigiamas asmenines savybes, kurios gali būti pritaikytos ir statuso kėlimo galimybėms.

REKOMENDACIJOS

Švietimo įstaigoms:

Pedagogams

- Stebėti ir nuolat atnaujinti informaciją apie aukštesniųjų klasių mokinių klasės klimato pokyčius;

Psichologui, socialiniam pedagogui, spec. pedagogui

- Formuoti psychosocialinius, paauglių ir jaunimo įgūdžius: teigiamų nuostatų į save ir į kitus formavimui;
- Skatinti jų motyvaciją ir savivertės augimą;
- Sudaryti sąlygas ištraukti į aktyvią, teigiamas emocijas skatinančią veiklą, kuri yra pripažįstama aukštesniųjų klasių mokinių tarpe;
- Rengti specialius seminarus apie statuso dinamiką;

Administracijai

- Palaikyti personalo darbą su paaugliais ir jaunimu, kurie dėl neadekvačiai suvokiamo statuso patiria savęs vertinimo ir įsitvirtinimo grupėje kaitos problemas.

Siekiant mokinius priartinti prie adekvataus savojo statuso suvokimo klasėje, būtina juos mokyti kelti savo statusą socialiai pageidautiniais būdais:

- Savęs suvokimo ir savivaizdžio kūrimo pagrindu: mokyti įsisąmoninti savo galimybes ir formuoti adekvatų savęs vertinimą (nuotaikų pažinimas ir pasidalinimas, asmeninio unikalumo suvokimas, geranoriškumo situacijos, savęs stebėjimas ir vertinimas skirtingose situacijose, teigiamo patyrimo nauda ir kt.);
- Savo savybių, elgesio ir santykių su aplinkiniais įsisąmoninimo pagrindu: mokyti stebėti situacijas „čia ir dabar“, ugdyti refleksijos įgūdžius, mokytis suprasti, kaip suvokiame vienas kitą, nuomonių apie kitus formavimosi ypatybės (asmeninės erdvės išskyrimas, elgesio scenarijų kūrimas ir kt.).
- Aukštesniųjų klasių mokiniams reikėtų surengti diskusiją asmens išvaizdos reikšmės tema, kadangi išvaizda, kaip statuso kėlimo būdas yra reikšminga tik patiems tiriamiesiems asmeniškai, bet ne bendraklasiams.

LITERATŪRA

1. Arends R.I. Mokomės mokyti. - Vilnius. 1998.
2. Barkauskaitė M. Mokinių tarpusavio santykiai. - Kaunas: Šviesa, 1979.
3. Barkauskaitė M. Paaugliai ir jų grupės: medžiaga lektoriui. - Vilnius: Žinija, 1986.
4. Barkauskaitė M. Paaugliai: sociopedagoginė dinamika: monografija. - Vilnius: VPU leidykla, 2001. - 133 p.
5. Barkauskaitė M. Paauglių tarpusavio santykių sociopedagoginė dinamika: habilitacinio darbo santrauka. - Vilnius: VPU leidykla, 2000. - 71 p.
6. Baršauskienė V., Janulevičiūtė B. Žmoniškieji santykiai. - Kaunas: Technologija, 1999. - 387 p.
7. Beresnevičienė D. Jauno suaugusiojo psichologija. - Vilnius: Presvika, 2003. - 79 p.
8. Bierach A. Kūno kalba: mokykimės ją suprasti ir sėkmingai vartoti. - Kaunas: Tyrai, 2000. - 208 p.
9. Butkienė G., Kepalaitė A. Mokymasis ir asmenybės brendimas. - Vilnius, 1996.
10. Černius V.J. Mokytojo pagalbininkas. - Kaunas, 1992.
11. Fullan M. Pokyčių jėgos. – Vilnius, 1998.
12. Fürst M. Psichologija. - Vilnius: Lumen, 1999.
13. Gailienė I. Studijuojantiems psichologiją. 2 sąs. - Šiauliai, 2001.
14. Gailienė I. Atstumtieji klasėje: situacijos bendrojo lavinimo mokykloje analizė. // Pedagogika. 2001. 54.
15. Gailienė I. Neįgaliųjų nuostatų į negalę ir į neįgaliuosius semantinis turinys
16. Goštautas A. Jaunimo vertybinių orientacijų, sveikatos ir gyvenimo stiliaus rodikliai aukštesniojoje mokykloje // Jaunimo vertybinės orientacijos: straipsnių rinkinys. - Vilnius: Karminas, 2003.
17. Gučas A. Vaiko ir paauglio psichologija. - Kaunas, 1990.
18. Hargreaves A. Keičiasi mokytojai, keičiasi laikai. - Vilnius, 1999.
19. Hopkins D., Ainscow M., West M. Kaita ir mokyklos tobulinimas. - Vilnius, 1998.
20. Indrašienė V. Socialinio ugdymo technologijos. - Vilnius, 2004.
21. Jankauskienė R. Kūno įvaizdžio problema sporte. - Kaunas: LKKA, 2003.- 47 p.
22. Johnson L.C. Socialinio darbo praktika: bendrasis požiūris. Vilnius, 2001.
23. Konkrečių socialinių tyrimų metodikos paskaitos. - Vilnius: Mintis, 1976. - 155 p.
24. Kviesskienė, G. Socializacijos pedagogika. - Vilnius, 2000.
25. Lakis J., Ignatavičius S., Pokland T. Mokyklos bendruomenė. – Vilnius, 1996.

26. Mackonienė V. Paauglio statusas klasėje kaip socialinis pedagoginis fenomenas: magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2002, p. 66. [žiūrėta 2009 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: www.vpu.lt/socpedagogika/file/virgos_baigiamasis.doc
27. Maniukaitė G. Akademinio jaunimo vertybinės orientacijos: autoritetų ir idealų krizė // Jaunimo vertybinės orientacijos: straipsnių rinkinys. - Vilnius: Karminas, 2003.
28. Marcelionienė E. Praktiniai pradžios mokyklos pertvarkymo keliai. Lietuvos švietimo reformos gairės. - Vilnius, 1993.
29. Marcinkevičienė V., Vaidelys A. Kolegijos studento statuso įtvirtinimas: sociologinis aspektas // Filosofija. Sociologija: mokslo darbai, 2005, Nr. 4, p. 70 - 74.
30. Makari J., Zaborskis A. Moksleivių savijauta ir jos sąsaja su psichologine mokyklos aplinka. // Medicina. 2000. Nr.36.
31. Misevičius V. Verslo etikos ir bendravimo organizavimo pagrindai. - Kaunas: Technologija, 2004.
32. Myers G. D. Psichologija. - Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2000. - 816 p.
33. Pakalnienė E., Barkauskienė R. Draugystės kokybė ir sąsajos su bendraamžių grupės priėmimu paauglystėje // Psichologija, 2006, t. 34, p. 103-114.
34. Perminas A., Goštautas A., Endriulaitienė A. Asmenybė ir sveikata: teorijų sąvadas. - Kaunas: VDU leidykla, 2004. - 146 p.
35. Pivorienė R.V., Sturlienė N. Klasės vadovo ABC. – Vilnius, 2000.
36. Pivorienė R.V., Sturlienė N. Mūsų klasė. – Vilnius, 2005.
37. Poderienė G. Mokymo aplinkos įtaka mokinių adaptacijai penktoje klasėje. Daktaro disertacija. - Klaipėda, 2005.
38. Psichologija studentui. [sudarytojai D. Antininė, N. Ausmanienė, R. Lekavičienė ir kt.]. - Kaunas: Technologija, 2004. - 260 p.
39. Psichologijos žodynas. – Vilnius, 1993.
40. Rupšienė L. Nenoras mokytis - socialinis pedagoginis reiškiny: monografija. - Klaipėda: KU I-kla, 2000. - 219 p.
41. Rupšienė L. Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija: metodinė knyga. – Klaipėda: KU I-kla, 2007. - 147 p.
42. Social Psychology Glosary. 2009. Prieiga internetu: <https://facultystaff.richmond.edu/~allison/glossary.html> [žiūrėta 2009 m. balandžio 28 d.].
43. Suslavičius A. Socialinė psichologija. - Kaunas: Šviesa, 1995. - 142 p.
44. Suslavičius A. Socialinė psichologija: studentams ir ne tik jiems. - Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. - 293 p.

45. Vyšniauskytė - Rimkienė J., Kardelis K. Paauglių reputacijos tarp bendraamžių raiška sociometrinio statuso grupėse // *Medicina*, 2005, Nr. 41(6), p. 522-528. Prieiga per internetą: <http://medicina.kmu.lt/0506/0506-111.pdf> [žiūrėta 2009 m. kovo 24 d.].
46. Žukauskienė R. (2001) *Kodėl vaikai neklauso*. Vilnius.
47. Anderson C., John O. P., Keltner D. & Kring A. M. Who attains social status? Effects of personality and physical attractiveness in social groups // *Journal of Personality and Social Psychology*, 2001, vol. 81, no. 1, p. 116-132.
48. Coie J. D., Dodge K. A. Continuities and changes in children's social status: A five-year longitudinal study // *Merrill-Palmer Quarterly*, 1983, vol. 29, no. 3, p. 261-281.
49. Eronen S., Nurmi J.E.. Sociometric status of young adults: Behavioural correlates, and cognitive-motivational antecedents and consequences // *International Journal of Behavioral Development*, 2001, vol. 25, no. 3, p. 203-213. Prieiga per internetą: <http://www.tandf.co.uk/journals/pp/01650254.html> [žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.].
50. Langlois J.H., Roggman, L.A. Attractive faces are only average // *Psychological Science*, 1990, vol. 1, no. 2, p. 115-121. Prieiga per internetą: <http://homepage.psy.utexas.edu/homepage/group/langloislab/newformat/PDFs/Langlois.PS.1990.pdf> [žiūrėta 2009 m. balandžio 1 d.]
51. Tiedens Larisa Z., Ellsworth Phoebe C., Mesquita Batja. Sentimental Stereotypes: Emotional Expectations for High - and Low Status Group Members // *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2000, vol. 26 no. 5, p. 560-575. Prieiga per internetą: <http://psp.sagepub.com/cgi/content/abstract/26/5/560> [žiūrėta 2008 m. lapkričio 19 d.].
52. Андриенко Е. В. Социальная психология: учебное пособие для студентов педагогических вузов. - Москва: Издательский центр "Академия", 2000. - 262 с.
53. Битянова М. Р. Социальная психология: наука, практика, и образ мыслей. - Москва: ЭКСМО – Пресс, 2001. - 576 с.
54. Гофман А. Б. Мода и люди: новая теория моды и модного поведения. - Москва: Агенство "Издательский сервис", 2000. - 224 с.
55. Кондратьев Ю. М. Социальная психология студенчества. - Москва: Московский психолого - социальный институт, 2006. - 160 с.
56. Крысько В.Г. Социальная психология: словарь - справочник. - Минск: Харвест, 2004. - 687 с.
57. Меграбян А. Психодиагностика невербального поведения. - Санкт – Петербург: Речь, 2001. - 253 с.
58. Морено Я. Л. Социометрия: экспериментальный метод и наука об обществе. - Москва: Академический Проект, 2004. - 315 с.

59. Ойстер К. Социальная психология групп. – Санкт - Петербург: Издательство ПРААЙМ -ЕВВРОЗНАК, 2004. - 224 с.
60. Панасюк А. Ю. Вам нужен имиджмейкер? Или о том, как создавать свой имидж. - Москва: Дело, 2000. - 238 с.
61. Реан А. А., Коломинский Я. Л., Социальная педагогическая психология. - Санкт - Петербург: Питер, 2000. - 409 с.
62. Рогов Е. И. Психология группы. - Москва: Гуманитар. изд. центр. ВЛАДОС, 2005. - 430 с.
63. Ананьев Б. Г. Социальные ситуаций развития личности и её статус // Хрестоматия по психологии. - Москва: Просвещение, 1987. - 134-140 с.
64. Шапарь В. Б. Методы социальной психологий. - Ростов - на - Дону: Феникс, 2003. - 285 с.
65. Шибутани Т. Социальная психология. - Ростов - на - Дону: Феникс, 1999. - 538 с.

PRIEDAI